

№1/2025

Xalqaro ilmiy jurnal

STRATEGIK

ISSN 2992-9032

KUCH

4 МЕТАМОДЕРНИС ТСКАЯ
ПЕРСПЕКТИВА ВОСПРИЯТИЯ
МИРА НЕЗРЯЧЕЙ МОЛОДЕЖИ

20 PROBLEMS OF
INFORMATION SECURITY IN NEW
UZBEKISTAN AND SOLUTIONS

№1.2025

Xalqaro ilmiy jurnal

STRATEGIK

KUCH

ISSN 2992-9032

Bosh muharrir:
Q.Q Quranbayev

Ma'sul muharrir:
A.T. Jalilov

A.SH. Bekmurodov
A.Z. Sa'dullayev
O.A. Xasanov
X.T. Azizov
A.S. Begmatov
A.T. Jalilov
A. Kawano
A. Ospanova
E. Elmurodov
K.B. Qodirov
A.B. Yunusov
CH.X. Mirxoliqova
Z.T. Luxmanova
D.A. Choriyeva

Tahririyat jamoasi:
A.T. Onorov
S.H. Diyorov

Dizayner:
S.S. To'rayev

2022-yil asos solingan

Muassis:

O'zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari
agentligi huzuridagi Yoshlar muammolarini
o'rganish va istiqbolli kadrlarni tayyorlash
instituti

Tahririyat manzili:
100066, Toshkent,
Islom Karimov, 45.
Telefon: 71-232-61-31
E-mail: info@yomi.uz

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot agentligi tomonidan 2022-yil 11-avgust 1696-son bilan ro'yxatga olingan.

Maqolalarda keltirilgan iqtiboslar, dalillar, raqamlar va ma'lumotlarning aniqligi uchun mualliflar javobgar. Jurnaldan ko'chirib bosilganda manba ko'rsatilishi shart.

Guvohnoma №1696. 11.08.2022. Toshkent, Islom Karimov, 45.

Азамат СЕИТОВ. МЕТАМОДЕРНИСТСКАЯ ПЕРСПЕКТИВА ВОСПРИЯТИЯ МИРА НЕЗРЯЧЕЙ МОЛОДЕЖИ.....	4
Санжар АБДУРАХМОНОВ ДЕМОКРАТЛАШИШ ШАРОИТИДА АНЪАНАВИЙЛИК ВА ЗАМОНАВИЙЛИК ТУШУНЧАЛАРИ НАЗАРИЙ ТАҲЛИЛИ.....	7
Sardorbek DIYOROV. OLIIY TA'LIM BOSHQARUVI BO'YICHA XALQARO STANDARTLAR BOSQICHI.....	13
Muxlisa KAMOLOVA. WEB-BASED LEARNING MANAGEMENT SYSTEMS: ENHANCING INTERACTIVITY AND EFFECTIVENESS IN DISTANCE EDUCATION.....	17
Nigina SAIDOVA. PROBLEMS OF INFORMATION SECURITY IN NEW UZBEKISTAN AND SOLUTIONS.....	20
Durdona FOZILJONOVA. BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING YOZMA NUTQIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA SUN'IY INTELLEKTDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI...	24

Mohinabonu MADAMINOVA. INTERFAOL METODLAR ORQALI O‘QUVCHILARNING BILIM OLISH JARAYONINI FAOLLASHTIRISH VA SIFATLI O‘QITISHNI TA‘MINLASH	28
Farangiz AKRAMOVA. MOTIVATSIYANING PSIXOLOGIK OMILLARI VA UNING ZAMONAVIY YOSHLAR ONGIGA TA‘SIRI.....	32
Nilufar ESHONOVA. SOTSIOLOGIK MA‘LUMOTLARNI TO‘PLASH METODLARI...	36
Alimardon ELMURODOV. IJTIMOIY INNOVATSIYALAR ASOSIDA TA‘LIM STAN- DARTLARINI YANGILASHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI.....	39

МЕТАМОДЕРНИСТСКАЯ ПЕРСПЕКТИВА ВОСПРИЯТИЯ МИРА НЕЗРЯЧЕЙ МОЛОДЕЖИ

Азамат СЕИТОВ,

Институт перспективных международных
исследований УМЭД Заведующий
лабораторией, д.с.н., проф.

Аннотация: В статье рассматривается возможность описания и понимания окружающего мира вне визуальных образов, а именно, через внутренние когнитивные модели, как это происходит у незрячих от рождения. В качестве методологической основы выбрана парадигма мета-модерна. Используются данные нейронауки, теории телесного познания и социальной феноменологии для объяснения того, каким образом незрячие формируют альтернативные ментальные карты и автономные версии реальности. На примере Узбекистана анализируются образовательные и социальные практики, направленные на инклюзию незрячей молодежи. Статья делает акцент на пересмотре понятий «тьмы» и «зрения», утверждая, что отсутствие визуального восприятия не является дефицитом, а представляет собой иную форму познания и бытия.

Калит сўзлар: Мета-модерн, незрячие, инклюзия, телесное познание, Узбекистан, альтернативное восприятие, технологии, интеграция.

Введение. В настоящее время все больше внимания привлекает парадигма «мета-модерна», нацеленная на стремления к искренности, не утрачивая осознания сложности мира. В контексте статьи ставится попытка ответить на вопрос «можно ли описать и понимать мир не через визуальные образы, а через внутренние когнитивные модели, как это делают незрячие от рождения?».

Методологическая часть. При подготовке статьи сделан упор на парадигму мета-модерна как интерпретативного подхода, который сочетает диалектический баланс, открытость множественности, междисциплинарность, рассмотрения знания как динамического и открытого процесса.

Основная часть. Постараемся ответить на этот вопрос через доступные нейронаучные данные, социальное восприятие и мета-модернистскую логику. Так, в традиционной нейронауке утверждается, что визуальная информация обрабатывается в двух магист-

ральных потоках (а) вентральный путь (или «что»), отвечая за распознавание объектов, форм, лиц, цвета и (б) дорсальный путь («где»), обрабатывая пространственные отношения и движение объектов¹.

Имеются исследования в которых утверждается, что у незрячих эти зоны коры не остаются неактивными. Как результат они трансформируются для обработки слуховой, тактильной и вербальной информации². То есть, слепой мозг не лишён способности к «видению» в широком смысле. Он создает альтернативные когнитивные карты мира на основе других сенсорных модальностей.

Со своей стороны, теория телесного познания утверждает, что познание неотделимо от сенсорного и моторного опыта. У незрячих мир моделируется не на основе визуального ввода, а через тактильные и аудиовизуальные паттерны, формируя свои опять таки альтернативные ментальные образы³ Важно отметить, что они не являются упрощённой копией с описаний

¹ Bavelier D., Neville H.J. Cross-modal plasticity: where and how? // Nature Reviews Neuroscience. 2002. Vol. 3, No. 6. P. 443-452.

² Петрова А.В. Телесная когниция и структура воображения у слепых от рождения // Когнитивные исследования языка. 2025. № 2. С.101-112.

³ Gallagher S. How the Body Shapes the Mind. Oxford: Oxford University Press, 2005. 272 p.

зрячих людей, а некая иная схема, основанная на проживании незрячим объективного мира.

Считается, что незрячие, в том числе, молодые люди, с рождения воспринимают и интерпретируют объективный мир на основе чужого опыта, то есть, языковых описаний в результате социальных взаимодействий. И здесь, на мой взгляд, нет простого копирования восприятия от зрячих людей. Незрячие люди не пассивны, а наоборот, их внутренние модели реальности автономны, лишь включая элементы заданных описаний со стороны зрячих. По сути, можно говорить, что у незрячих в мозгу своя версия объективной реальности. Считается, что в ней визуальные атрибуты заменены структурными, аудиальными и ощущениями, связанными с движением в пространстве⁴.

В этом контексте отметим, что парадигма метамодерна допускает множественность восприятий и истин, что делает феномен слепоты особенно значимым. Отсюда я вывожу мнение о том, что мир без глаз - это не отсутствие понимания мира, а иная его структура. Здесь уместно мысль Жака Лакана о том, что «мы видим не глазами, а через желание видеть». То есть, у незрячих нет световых образов, но есть стремление понять, а значит оно формирует свою уникальную картину мира. Есть все основания полагать, что эта картина объективного мира не менее насыщенная, чем зрительная⁵. Поэтому со стороны зрячих незрячих надо не жалеть, а найти способы синтеза этих картин.

Это позволит сделать пространство зрячих более инклюзивным для незрячих, если конечно они нуждаются в этом мире. Так, зрячий человек в полной тьме начинает терять чувство реальности. Но для незрячего эта тьма или отсутствие света и есть естественная среда обитания, в которой он не только ориентируется, но и живёт в другой конфигурации реального.

Говоря об Узбекистане выделим, что жизнь молодых незрячих людей представляет собой сложный сплав образовательных, социальных и профессиональных вызовов, а также возможностей, формируемых государственной политикой, инициативами гражданского общества и научными исследованиями⁶. Так, ученые-исследователи играют важную

роль в продвижении инклюзивных практик в Узбекистане. Например, социолог Абдулла Абдухалилов выступает за создание равных возможностей в сфере образования⁷.

Жизнь молодых незрячих людей в Узбекистане характеризуется стремлением к самостоятельности и активному участию в обществе. Несмотря на существующие барьеры, усилия государства, научного сообщества и гражданских инициатив направлены на создание инклюзивной среды, где каждый человек, независимо от физических возможностей, имеет равные права и возможности для развития и самореализации.

Заключение и рекомендации. Таким образом, мы можем утверждать, что тьма не есть пустота для зрячих, а просто иная модальность бытия незрячих. Они не менее способны к познанию мира, чем зрячий, просто путь незрячих сейчас другой. Парадигма метамодерна позволит увидеть в этом не ограничение, а альтернативную эпистемологию, основанную на множественности чувств, внутренней интуиции и когнитивной пластичности мозга.

В этом отношении уверен Узбекистану важно перенимать опыт стартапов, направленных на улучшение качества жизни незрячих и слабовидящих людей. Эти инновационные проекты охватывают различные сферы от навигации и коммуникации до досуга и образования. На мой взгляд, интерес представляет опыт Греции⁸, где разработано носимое устройство с камерой и интерфейсом обработки естественного языка, предоставляющее пользователю аудиоописание окружающей среды в реальном времени. Тем самым, устройство помогает в распознавании объектов, чтении текста и ориентации в пространстве. Это касается и важности рассмотрения опыта США, где есть мобильные приложения дополненной реальности, позволяющие незрячим пользователям находить и идентифицировать объекты и текст в окружающей среде с помощью камеры смартфона⁹.

В завершение выделю, что человеческий разум способен видеть без глаз, слышать тишину и осмыслить то, что недоступно

⁴ Шарипов Ф.К. Семантические карты мира незрячих: лингвистический и культурный аспекты // Социальные и гуманитарные науки. 2024. № 6. С. 78–89.

⁵ Салимова Н.М. Феноменология слепоты в метамодернистской перспективе // Философские науки. 2025. № 3. С. 120–128.

⁶ Сеитов А.П. Повышение активности молодежи в вопросах здоровья, социальной адаптации и экологии через развитие инклюзивной системы образования. / Сборник материалов научно-практической конференции на тему: «Социальная защита материнства и детства в условиях модернизации узбекистанского общества» (Ташкент, 29 апреля 2016 г.) – С. 183-187.

⁷ Узбекистан: Почему дискриминируются незрячие педагоги? // <https://labourmission.org/ru/news/pochemu-diskriminiruyutsya-nezryachie-pedagogi/>.

⁸ https://arxiv.org/abs/2405.07606?utm_source=chatgpt.com "Alris: An AI-powered Wearable Assistive Device for the Visually Impaired".

⁹ <https://attoday.co.uk/13-ces-2024-award-winning-assistive-tech-innovations-for-healthcare-professionals-to-know-about>.

прямому восприятию. А значит важно со стороны благотворительных организаций мира помогать незрячим, в первую очередь, молодым, формировать свою культуру и своих классиков в различных направлениях.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Bavelier D., Neville H.J. Cross-modal plasticity: where and how? // Nature Reviews Neuroscience. 2002. Vol. 3, No. 6. P. 443-452.
2. Петрова А.В. Телесная когниция и структура воображения у слепых от рождения // Когнитивные исследования языка. 2025. № 2. С. 101-112.
3. Gallagher S. How the Body Shapes the Mind. Oxford: Oxford University Press, 2005. 272 p.
4. Шарипов Ф.К. Семантические карты мира незрячих: лингвистический и культурный аспекты // Социальные и гуманитарные науки. 2024. № 6. С. 78–89.
5. Салимова Н.М. Феноменология слепоты в метамодернистской перспективе // Философские науки. 2025. № 3. С. 120–128.
6. Сеитов А.П. Повышение активности молодежи в вопросах здоровья, социальной адаптации и экологии через развитие инклюзивной системы образования. / Сборник материалов научно-практической конференции на тему: «Социальная защита материнства и детства в условиях модернизации узбекистанского общества» (Ташкент, 29 апреля 2016 г.) – С. 183-187.
7. Узбекистан: Почему дискриминируются незрячие педагоги? // <https://labourmission.org/ru/news/pochemu-diskriminiruyutsya-nezryachie-pedagogi/>.
8. https://arxiv.org/abs/2405.07606?utm_source=chatgpt.com "Alris: An AI-powered Wearable Assistive Device for the Visually Impaired".
9. <https://attoday.co.uk/13-ces-2024-award-winning-assistive-tech-innovations-for-healthcare-professionals-to-know-about/>.

Annotatsiya. Ushbu maqolada atrof-muhitni vizual obrazlarsiz, ya'ni tug'ma ko'zi ojiz insonlar singari ichki kognitiv modellar orqali tasvirlash va anglash imkoniyati ko'rib chiqiladi. Metodologik asos sifatida metamodel paradigmadan foydalanilgan. Ko'zi ojizlar qanday qilib alternativ mental xaritalar va mustaqil realistik tasavvurlarni shakllantirishi neyrofan, jismoniy idrok nazariyasi va ijtimoiy fenomenologiya asosida izohlanadi. O'zbekiston misolida ko'zi ojiz yoshlarni inklyuziv ta'lim va ijtimoiy hayotga jalb etish amaliyotlari tahlil qilinadi. Maqolada "qorong'ilik" va "ko'rish" tushunchalarini qayta ko'rib chiqish zarurligi ta'kidlanadi. Vizual idrokning yo'qligi yetishmovchilik emas, balki boshqa shakldagi bilish va mavjudlik shakli sifatida qaraladi.

Kalit so'zlar: metamodel, ko'zi ojizlar, inklyuziya, jismoniy idrok, O'zbekiston, alternativ idrok, texnologiyalar, integratsiya.

Abstract: This article explores the possibility of describing and understanding the surrounding world without visual imagery—specifically through internal cognitive models, as seen in individuals who are blind from birth. The paradigm of metamodernism is chosen as the methodological foundation. Drawing on neuroscience, embodied cognition theory, and social phenomenology, the article explains how blind individuals form alternative mental maps and autonomous versions of reality. Using Uzbekistan as a case study, it analyzes educational and social practices aimed at promoting the inclusion of visually impaired youth. The article emphasizes the need to rethink the notions of "darkness" and "sight," arguing that the absence of visual perception is not a deficiency but a different mode of knowing and being.

Keywords: metamodernism, visually impaired, inclusion, embodied cognition, Uzbekistan, alternative perception, technology, integration.

Демократлашиш шароитида анъанавийлик ва замонавийлик тушунчалари назарий таҳлили

Санжар АБДУРАХМОНОВ,

Ўзбекистон Ёшлар ишлари агентлиги ҳузуридаги
Ёшлар муаммоларини ўрганиш ва истиқболли
кадрларни тайёрлаш институти тадқиқотчиси

Аннотация: Мазкур мақолада демократлашиш шароитида “анъанавийлик” ва “замонавийлик” тушунчалари назарий таҳлил этилган. Шунингдек, мазкур тушунчаларнинг турли назариялар томонидан берилган таърифлари қиёсий таҳлил этилган, мазмун-моҳияти очиб берилган ҳамда бу борадаги концептуал қарашлар ўрганилган.

Калит сўзлар: демократия, демократлашиш, анъанавийлик, замонавийлик, тараққиёт, технология, мафкура, қадрият.

XXI асрдаги жаҳон тараққиётида юзага келган сўнги тенденция ривожланиш маромлари ўтган асрдан кўра ўзгача тамойилларда кечишни кўрсатмоқда. Илмий адабиётларда тараққиёт масалаларида европамарказчилик усун бўлганлигини эътиборга олсак, бугун бу қараш қатъиян рад этилмоқда. Осиёнинг иқтисодий ва сиёсий тараққий этиши ривожланишнинг европача моделдан фарқ қиладиган моделлари мавжуд бўла олишини кўрсатиб берди. Европа тажрибаси дастлабки намуна сифатида эътироф этилди. Шу билан бирга ҳар бир минтақанинг ва мамлакатнинг тарихий тажрибаси ва қадриятлар тизими уларнинг замонавийлашуви, демократлашиши йўналишларини белгилаб берувчи асосий омиллар эканлиги рад этиб бўлинмас далиллар билан исботланди. Бозор муносабатлари ва демократия тамойилларига асосланган дея тахмин қилинган осиеча ривожланишда анъанавий қадриятларининг таъсири асосий ўрин тутганлиги анъанавий қадриятларга нисбатан бир томонлама ёндашувни савол остига қўйди. Шу вақтгача илмий адабиётларда анъанавийликка, анъанавий маданиятга қолоқлик ва замонавийлашиш учун асосий тўсиқ ва улардан воз кечмасдан замонавийлашиш имконсиз деган қарашлар устун эди. Бироқ бу Осиёнинг дунё тараққиёти марказларидан бирига айланиши манзарасида рад этилди. Аксинча анъанавий қадриятларсиз ривожланиш имконсиз

эканлиги, ижтимоий-иқтисодий ривожланиш муаммоларини ҳал этишда замонавий ечимларга нисбатан анъанавий ечимлар самаралироқ бўлиб чиққанлиги анъанавийлик ва замонавийлик тушунчаларини қайта таҳлил қилиш заруратини юзага келтирди. Қуйида анъанавийлик ва замонавийлик тушунчаларининг мазмун-моҳияти, генезиси ва улар ҳақидаги назарий қарашларни кўриб чиқишни мақсадга мувофиқ деб топдик.

Замонавийлик тушунчасига плюралистик ёндашув Қуддус Иброний университети профессори С. Эйзенштадтнинг “турфа замонавийликлар” назариясида ўз аксини топган. Ушбу назарияга кўра, замонавийликка юзлашган ёки модернизацияжараёнини ўзбошидан ўтказаяётган жамиятлар “замонавийлик” тушунчасига турлича ёндашадилар ва уни ўз тушимларидан келиб чиққан ҳолда турлича талқин этадилар. Гарчи замонавийлик ғарб цивилизацияси маҳсули бўлсада, модернизациялашаётган жамиятлардаги ривожланиш маромлари замонавийликнинг ғарбона дастурининг гомогенлаштириш ва гегемон тасаввурларини рад этди[1]. “Турфа замонавийликлар” назариясининг асосий ғояси: “замонавийлик ва ғарблашиш айна бир нарса эмас; замонавийликнинг ғарбча кўринишлари “асл” замонавийликлар эмас, шу боис улар тарихий намуна ҳисобланади ва бошқалар учун дастлабки манба бўлишда давом этади”[2] деган қарашларга асосланади. Шу асосда замонавийлик ва анъанавийлик ўртасидаги фарқларни ажратиб

олиш мумкин. Эйзенштад ушбу муаммони замонавийликнинг маданий ва сиёсат соҳасида юз берган анъанавий қарашлардан замонавий қарашларга ўтиши орқали тушунтириб беради. Хусусан, замонавийликнинг маданий дастурида ўзгаришлар қилишга қодир бўлган ва барча измлардан мустақил бўлган инсон ғояси амалдаги пассив инсон тушунчасига қарама-қарши қўйилса, сиёсий дастурида эса худди шундай инсон фаоллигини таъминлайдиган янги сиёсий тартиботни шакллантириш асосий ўринни эгаллайди. Янги сиёсий тартиботни шакллантириш анъанавий сиёсий тартиботни легитимлаштирадиган анъаналардан бутунлай воз кечиш орқали таъминланади. Шу боис замонавийлик сиёсий тартибот ҳақидаги барча анъанавий тушунчалар ва асосларнинг кескин ўзгарилишини талаб этади[3]. Шунингдек, Эйзенштад замонавий жамият шаклланишида анъанавийлик ва замонавийлик ўртасида зиддиятлар сақланиб қолишини таъкидлайди ва улар асосан “назорат ва мустақиллик (автономия)”, “тартиб(дисциплин) ва эркинлик” тамойилларининг амал қилишида намоён бўлади. Умуман олганда Эйзенштад анъанавийлик ва замонавийликка анъанавий модернизация назариясидаги “ғарб ва ғарб бўлмаган” дихотомияси асосидаги ёндашув устувор бўлсада, у мазкур назариянинг “овропамарказчилик” ёндашувини инкор қилган ҳолда ҳар бир цивилизациянинг ўз “замонавийлиги”га эга бўла олишини кўрсатиб берди.

Америкалик социолог олим Иммануэл Валлерстейн замонавийлик тушунчасига ўзига хос тарзда ёндашади. У замонавийликни вақт мезонида таҳлил қилади ҳамда ҳар бир давр ўз “замонавийлиги”га эга бўлиши ҳақида мулоҳаза юритади. Валлерстейннинг наздидаги вақт унинг “дунё тизими таҳлили” назарияси билан узвий боғлиқ, яъни капиталистик дунё тизимида ишлаб чиқариш марказининг инқирози ва унинг янги маркази пайдо бўлиши янги даврнинг бошланишини англатади. Шунингдек, капиталистик дунё тизимида унинг устқурмасидаги структурал ўзгаришлар ҳам янги давр сифатида талқин этилади. Шарт шундаки, мазкур ўзгаришлар янги ижтимоий тартиблар шаклланишига олиб келиши керак. Валлерстейнга кўра, ҳар бир янги ижтимоий тартиб эски тартибларга нисбатан замонавий ҳисобланади[4].

Унга кўра замонавийлик икки хил мазмунга ва кўринишга эга: биринчиси технологик, иккинчиси мафкуравий. Валлерстейн наздидаги технология асосидаги замонавийлик доимий

янгиликни бориш ва эскириш жараёнидир ҳамда у ҳамisha юксакроқ технологияга эга бўлишни англатади. Технология асосидаги замонавийлик моҳиятан тўхтовсиз технологик тараққиёт ва доимий инновация концептуал доираси ичида амал қилади ҳамда келажакка йўналтирилган [5]. Шунга кўра мазкур замонавийлик шакли моддий кўринишга эга ва тез ўзгарувчан замонавийликдир. Мазкур замонавийлик шакли Англиядаги саноат инқилобидан бошланган ва ҳозиргача амал қилиб келмоқда.

Замонавийликнинг иккинчи шакли биринчиси қараганда анча “муҳолифий”, “тажовузкор” ва “мафкуравий” мазмунга эга. Замонавий бўлиш “аксил-ўрта аср” бўлишни билдириб, у ўзини “жоҳиллик”, “бир қарашда қотиб қолганлик” ва ҳаммасидан олдин “ҳокимият томонидан ўрнатилган чекловлар”ни ифода этган ўрта асрга батамом тескари туримга кўяди. Ушбу эркинлик замонавийлиги тез ўзгарувчан эмас, балки абадий замонавийликдир. Унга бир марта эришилгани қайта ён бериш мумкин эмас. Моҳиятан, бу ерда Валлерстейн анъанавийлик ва замонавийлик ўртасидаги зиддият ғарб тамаддуни маҳсули эканлигини таъкидлаши билан бирга “анъанавийлик” тушунчаси айнан ғарб томонидан шакллантирилган тушунча эканлигини ҳам кўрсатиб беради. Демак, анъанавийлик давр нуқтаи назаридан ўрта асрларга тегишлиликни, замонавийлик эса уни рад қилувчи ва ундан кейин келувчи даврни англатади. Шу билан бирга анъанавийлик ва замонавийлик ўртасидаги фарқлар ахлоқий ва институционал фарқларга қўшимча тарзда асосан технологик ривожланиш ва сиёсий ўзгаришлар одатий ҳолат бўлган сиёсий тартибот мавжудлиги билан ҳам белгиланади.

Анъанавийлик ва замонавийлик тушунчаларини талқин этишда шубҳасиз, фаластинлик файласуф ва маданият танқидчиси Эдвард Саиднинг ориентализм дискурси алоҳида ўрин тутаяди. Ушбу дискурсни моҳияти “шарқ”ни унинг устидан сиёсий, маданий, интеллектуал, ҳарбий, технологик жиҳатдан ҳукмронлик қилган “ғарб” томонидан ифода этилиши ва тушунтириб берилишидир, яъни шарқ “тил-забонсиз” тобеин ва унинг номидан хўжайини “гапиради”. Ғарбнинг шарқ устидан гегемонлиги у ҳақидаги ҳукмрон дискурсни шаклланишига замин яратган ва шарқ ғарб томонидан “шарқийлаштирилган”[6] ҳамда у ҳақида “илм” яратилган. “Илм” ва “қудрат” мазкур дискурсни асосини ташкил этиб, ғарбнинг ғарб бўлмаган маданиятлар устидан ҳукмронлигини таъминловчи “имтиёзлар” ҳисобланади ва бу имтиёзлар фақат унгагина тегишли. Ушбу икки имтиёз ғарбнинг шарқ халқлари устидан

хукмронлигининг асосий мазмунини белгилаб қолмасдан, шарқнинг тобеин сифатида ўзлигини англашидаги тайёр асосий ғоявий-мафкуравий ва институтционал “кўрсатмалар”ни тақдим этади. Бунда “шарқ” “ғарб”га нисбатан “бўйсунувчан” туримда эканлиги тўғрисидаги психологик муҳит яратилади ва шарқнинг маданий жиҳатдан қоқоқ эканлиги тўғрисидаги стереотип, ғарб шарқни “маданийлаштириши” лозимлиги тўғрисидаги афсоналар зўр бериб тиқиштирилади. Шу ўринда биз таҳлилимиз мақсади бўлган аънанавийлик ва замонавийлик масаласини ориенталистик дискурда муҳокама қиладиган бўлсак, бу ерда ҳам Валлерстэйннинг ғарбдаги замонавийликни тушуштиришда қўллаган формула, яъни нимаики ўрта асрларга зид бўлса, демак у замонавийликни ифодалайди деган даъвони кўришимиз мумкин. Бу ўринда аввал фақат европани ифодалаган жўроғий макон ичидаги онтологик ва эпистомологик зиддият ундан анча кенг бўлган ўзга цивилизациявий маконларга кўчирилади ҳамда гипотетик жиҳатдан “нимаики ғарб цивилизацияси билан айнан бўлмаса демак у замонавий эмас” деган туримга эга бўламиз. Замонавийлик ғарб цивилизациясини англатса, замонавий бўлиш эса “ғарблашиш” деган тушунча билан айнанлаштирилади ва “ғарблашиш”и лозим бўлган маданиятларга бизнинг талқинимиздаги “аънанавийлик” тамғаси ёпиштирилади. Шарқ халқлари ҳар қанча ўз тарихий тажрибаси ва қадриятлари асосида “замонавийлашиш”ни истасада бу жараён ҳаммиша ғарб томонидан илгари сурилган кун тартиби доирасида кечиши ва ғарб бошқарадиган лойиҳа бўлиб қолаверади. Энг қизиғи бугунги кундаги “демократлашиш” “либераллашиш” каби лойиҳалар ҳам ўша ғарб гегемонлигининг ва дискурсининг рамзий давоми бўлиб чиқади ва шарқ ҳаммиша ғарбга нисбатан “қолоқ” деган тасаввурлар жонланаверади.

Аънанавийлик ва замонавийлик тушунчалари борасидаги бундай бирёқлама қарашлар ғарб илм доирасида ҳали-ҳамон сақланиб қолаётган бўлсада, мазкур стереотипга барҳам беришга бўлган уринишлар мавжудлигини инкор этиб бўлмайди. Хусусан, исломшунос олим Армандо Салваторе ислом ва замонавийлик ўртасидаги муносабатлар орқали ғарбнинг замонавийлашиш йўлининг ўзига хослигини савол остига олади ва ҳар бир цивилизация жумладан, ислом дунёси “мустақил тарзда замонавий ўзгаришлар қилишга қодир” деган фикрни илгари суради[7]. У қиёсий цивилизациялар таҳлили назарияси орқали “аънана” тушунчасига редукционистик, эволюционистик ва евроцентристик қарашлар асосидаги ёндашувни бартараф этиш учун

унинг “мақбул” концепциясини тиклашга уриниб шундай дейди:

Аънанани фалаж ва ибтидоий маданият деб тушунмаслик лозим. У қотиб қолмаган ҳамда турли даражадаги инсоният жамиятларининг жипслигини ва ижтимоий алоқаларни таъминлаган амалиётлар ва далиллар мажмуасидир. Биз аънана ҳақидаги тасаввурни мутлоқ ҳокимиятга кўр-кўрона эргашиш ва ижтимоий-иқтисодий қоқоқлик кўрунишлари билан ўринсиз айнанлаштиришдан халос бўлишимиз лозим. Шу маънода аънана инсон мустақиллиги ва ижодкорлиги ифодачиси бўлган замонавийликка зид бўлган тушунча эмас... Аънана қачонки замонавийлик ўзи ваъда қилган сиёсий мустақиллик ва маданий ижодкорликни рўёбга чиқаришдаги имкониятлари чекланганда намоён бўлади[8].

Ижтимоий фанларда аънанани атрополог ва этнографлар томонидан ўрганиладиган жамиятлардаги ибтидоий, инновациядан узоқ ва ўзгаришларга йўл бермайдиган расм-русумлардан иборат деб тушуниш кенг тарқалган. Армандо ушбу қарашга қарши аънанавийлик ва замонавийлик на ижтимоий мавжудотнинг зиддиятли хулқ-атвори, на тавсифий жиҳатдан турли ижтимоий формациялар эмас, балки хилма-хил бўлсада, бироқ бир-бири билан табиий жиҳатдан турли усулларда ўзаро боғлаган ижтимоий алоқалар шакллари эканлигини таъкидлайди. Яъни Армандо аънанавийлик ва замонавийликни ғарбда кенг илдиз отган ўзаро зид тушунчалар эмас, балки бир-бирини тақозо этувчи ва турлича ижтимоий алоқалар мажмуи дея тушунади. Демак “аънана” биз “замонавий” деб атайдиган ўзгача жамиятни юзага келтирувчи айни пайтда рўй бераётган ўзгаришлар билан унинг баъзи турларининг уйғун аралашмасидир”[9]. Шунга қарамасдан, бу ерда модернизация назарияси таъсиридан қочиб қутулиш имконсиз. Негаки ушбу назария замонавийлашишни аънаналардан халос бўлиш дея талқин этади ва ўз-ўзидан аънаналарни “яхши” ва “ёмон”, яъни ижтимоий тараққиётга йўл очувчи ва тўсиқ бўлувчи аънаналарга ажратишга мажбурлайди. Бироқ аънаналар замонавий ҳаётнинг мушкул паллаларида маданий мўлжал ва ахлоқий кўрсатмалар билан таъминлаш вазифасини бажаришда давом этаверади. Бундан шундай хулоса келиб чиқадики, жамиятнинг замонавийлашуви/ демократлашиши жараёни муқаррар равишда аънанавийликнинг мутлоқ инкор этилишига олиб келиши муқаррар деган ғарбона талқин мутлоқ тарихий ҳақиқат бўла олмайди, балки аънаналарга ижтимоий ўзгаришлар жараёнида

юзага келган муаммоларни ҳал этиш манбаи деб қараш мумкин. Умуман олганда Армандо анъанага нисбатан эссенциалистик қарашни инкор этади ва унинг динамик хусусиятга эга эканлигини кўрсатиб беради.

Анъанага нисбатан муносабатнинг ўзгариши модернизация назариясининг янги талқинида кузатишимиз мумкин. Сиёсатшунос олим Рональд Инглехарт ушбу назариянинг ғарб бўлмаган жамиятларнинг замонавийлашуви жараёнида анъаналарнинг сақланиб қолиши муаммосини изоҳлай олмаганлиги ва бундай жамиятлардаги ўзгаришларга ғарб тажрибасини тўғридан-тўғри қўллаб бўлмаслиги натижасида юзага келган назарий бўшлиқни тўлдиришга уринади ҳамда инсон тараққиёти асосидаги модернизация назариясининг постмодерн даврдаги мантиқий давоми ва қайта текширилган, тузатишлар киритилган нусхасини таклиф этади. Инглехарт томонидан таклиф этилаётган назариянинг асосида ижтимоий-иқтисодий тараққиёт жараёнида анъаналар нафақат сақланиб қолади, балки ривожланишга ўз таъсирини ўтказди деган назарий қараш ётади[10]. Ушбу назарий қараш “қарамлик йўли” назарияси томонидан илгари сурилган гипотетик тахминларни эмпирик далиллар асосида исботлашга қаратилган бўлиб, маданиятнинг ижтимоий ва сиёсий ривожланишга таъсирини тадқиқ этади. Инглехард мумтоз модернизация назариясининг асосий моҳиятини ташкил этувчи ғоя – ижтимоий-иқтисодий ривожланиш секуляр-рационал қадриятлар анъанавий қадриятларнинг ўрнини эгаллайди деган ғояни инкор этади ва аксинча қадриятлар ўзгариши “ўзликни ифодаловчи” қадриятлар кенг тарқалишига олиб келади деб ҳисоблайди[11]. Шунингдек, бу ижтимоий-иқтисодий ривожланиш муқаррар тарзда бундай қадриятларнинг мутлоқ ҳукмронлигини ўрнатилишини таъминлайди деган фикрни ҳам билдирмайди. Аксинча турли цивилизациялар турлича қадриятлар тизимига эга бўлганлиги учун ижтимоий-иқтисодий ривожланиш қадриятлар соҳасида турфа хил натижаларни келтириб чиқаради. Бунга замонавийлашаётган мамлакатнинг маданий мероси мазкур ўзгаришлар жараёнига ўз таъсирини йўқотмаганлиги сабаб бўлади. Чунки анъаналар бундай маданий ўзгаришларга нисбатан бардошли ва унинг траекториясини белгилаб беради. Демак, Инглехард талқинидаги замонавий модернизация назариясига кўра, постиндустриал даврдаги замонавийлашиш анъанавий қадриятлар чуқур илдиз отган жамиятларда маданий ўзгаришлар суратига боғлиқ тарзда амалга ошади ва унда замонавий қадриятлар ва анъанавий қадриятлар ўз

аҳамиятларини сақлаб қолади.

Анъанавийлик ва замонавийлик муаммолари мамлакатимиз олимлари томонидан ҳам атрофлича тадқиқ этилган. Жумладан, Т.Турсунмуратов, А.Холов, Б.Омонов, Ф.Мусаев, И.Эргашевларнинг[12] ишларида мазкур муаммога билвосита тўхталиб ўтилган. Уларни бирлаштириб турадиган умумий хусусият шундаки, муаммога аксиологик қараш устуворлик қилади, яъни замонавийликни ахлоқий ёндашув асосида таҳлил қилишади. Бунда анъанавийлик айнан ахлоқ тушунчаси билан айнанлаштирилади. Сиёсатшунос олим Б.Омонов жамиятни сиёсий модернизациялашда маънавий-ахлоқий омилга эътибор қаратиб шундай дейди: “давлат бошқаруви тизимида модернизация ижобий янгиликни, юксалиш даврини бошлаб берса, маънавият, одоб, тарбия тизимида у миллий қадриятлар, анъана ва урф-одатларнинг бузилишига олиб келади”[13]. Моҳиятан муаллиф бу ерда замонавийлик анъанавийлик асоси бўлган маънавият ва ахлоқ тушунчаларининг зидди деган фикрни илгари суради. Шунингдек, бир вақтнинг ўзида анъанавийликни “эскилик”, замонавийликни “янгилик” каби сифатий тушунчалар билан айнанлаширади ҳамда улар ўртасида кураш бўлиши табиий эканлигини таъкидлайди[14]. Бундай қараш бошқа олимлар томонидан ҳам билдирилган. Масалан, Т.Турсунов ва А.Холовлар ҳам сиёсий модернизация миллий сиёсий маданиятлар ва умумтамаддун қадриятлари ўртасида зиддият шароитида юз беришини таъкидлашади[15].

Ўз навбатида И.Эргашев “миллий маданият ва қадриятларни қоқоқлик ёки демократияга зид” деб қарамаслик керак дейди. Шунингдек, қадриятларга амал қилиш демократиянинг миллий ва умуминсоний моҳиятига зид эмас дея таъкидлайди олим[16]. Яъни бу билан замонавийлик ва анъанавийлик ўртасида зиддият бўлиши эҳтимоли рад этилади. Бунга сабаб эса, олимнинг демократик ўзгаришларни бир томондан, ахлоқий баҳолаши, талқин этиши бўлса, иккинчи томондан маънавий-ахлоқий эврилик билан айнанлаштиришидир. Бу қараш фақат шарқона демократияга дахлдор қараш эканлигини таъкидлаган ҳолда олимнинг фикрларидан демократиянинг ғарбона шакли шарқонасидан анча фарқ қилишини ва у ахлоқий қиёфадан маҳрум эканлигини пайқашимиз мумкин. Ф.Мусаев ғарбона демократияга муносабат билдирар экан, уни “индивидуализм фалсафаси”, “оммани сиёсийлаштириш”[17] каби атрибутлар билан тилга олади. Шу боис шарқона демократия “ахлоқий”, ғарбона демократия эса

“ахлоқан шубҳали” каби мазмунга эга бўлиб қолади. Биз учун муҳими, демократлашиш замонавийликни англатса, унинг шарқона шакли эса анъанавийликни англатади. Яъни бу ерда ҳеч қандай зиддият йўқ. Аксинча зиддият замонавийлик ва демократиянинг ғарбона ва шарқона кўринишларида ўз ифодасини топади. Нимаики шарқона демократия моҳиятига зид келса демак у ғарбона демократия шаклига тегишлидир.

Ўз навбатида, сиёсий фанлар доктори, профессор Нарзулла Жўраев ҳам анъанавийлик ва замонавийлик масалаларига ўзига хос тарзда ёндашади. Муаллиф ўзининг “Тарих фалсафасининг назарий асослари” деб номланган монографиясида тарихий тараққиётни фалсафий англаш зарурати ҳақида таъкидлайди ва тарихий тараққиёт жараён сифатида ўзида анъанавийлик ва замонавийликни қамраб олади. Шу сабаб иккала феномен тарихий жараёнда халқларнинг тажрибасини акс эттиради. Анъаналар тарихий тажриба бўлиб, улар “инсониятнинг олис ўтмиши давомида тўплаган ноёб қадриятларидир”[18]. Бундай қадриятларнинг замонавийлик орқали англаниши тарихий тараққиётнинг, хусусан демократлашиш жараёни моҳиятини янада чуқурроқ англашга ёрдам беради. Демак муаллифга кўра, анъаналар тарихий тажриба кўринишидаги қадриятлар ҳисобланади ва у узлуксиз тарзда замонавийлик орқали сайқалланиб боради. Замонавийлик эса, анъанавийлик мазмунини “изоҳлаб” берувчи янгича қараш ва фикрлар мажмуидир.

Юқорида турли назариялар ва ёндашувларнинг анъанавийлик ва замонавийлик тўғрисидаги қарашларини таҳлил қилган ҳолда

қуйидагича хулосаларга келиш мумкин:

Биринчидан, “замонавийлик” ва “анъанавийлик” тушунчалари норматив тушунчалар сифатида бир-бирини тақозо этади, яъни бирисиз иккинчиси ҳақида тушунчага эга бўлиш мумкин эмас;

Иккинчидан, “анъанавийлик”, “анъана” каби тушунчалар ғарб мамлакатлари тараққиёти хусусиятини англатувчи замонавийлик тушунчасининг зидди бўлиб, ушбу тушунчаларсиз ғарбдаги тараққиёт ўз моҳиятини йўқотади;

Учинчидан, анъанавийлик тушунчаси ғарб тафаккур тарзи маҳсули ҳисобланиб, у ўзини унга қарама-қарши қўйиш орқали “тараққиёт”, “замонавийлик” каби тушунчаларга бир ёқлама мазмун беради;

Тўртинчидан, жамиятнинг замонавийлашуви ғарб талқинидагидек, анъаналардан бутунлай воз кечишни англатмайди. Аксинча анъаналар ижтимоий-иқтисодий тараққиёт жараёнида юзага келган муаммоларга ечимлар бера олиши ғарб бўлмаган жамиятлар тараққиётида ўз исботини топди;

Бешинчидан, жаҳон тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, замонавийлашиш жараёнида анъаналар сақланиб қолади ва ривожланиш йўналишларини белгилаб беради.

Умуман олганда, демократлашиш шароитида анъанавийлик ва замонавийлик ўзаро муносабатлари хусусияти мавжуд жамиятдаги ижтимоий-иқтисодий, маънавий-ахлоқий, сиёсий омилларга, шунингдек, тарихий тажриба ва анъаналарнинг бардошлилигига боғлиқ бўлади.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Eisenstadt S.N. Multiple Modernities // Daedalus, 2000, Vol. 129, No. 1, (1-29), 1-бет.
2. Ўша манба. 2-3-бетлар.
3. Ўша манба. 5-бет.
4. Wallerstein I. After Liberalism. – New York: The New Press. 1995. – 143-бет.
5. Ўша манба. 126-бет.
6. Said E. Orientalism. – London. Penguin Books. – 2003. – 6-бет.
7. Salvatore A. Tradition and Modernity within Islamic Civilisation and the West / Islam and Modernity. – London. Eidenburg University Press. – 2009. – 4-бет.
8. Ўша манба. 5-бет.
9. Ўша манба. 6-бет.
10. Inglehart, R., Welzel, C. Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – 21-бет.
11. Inglehart, R., Welzel, C. Ўша манба. 3-бет.
12. Турсунмуратов Т., Холов А. Ўзбекистонда жамиятни демократлашиш ва сиёсий ҳаётни эркинлаштириш жараёнлари. – Т.: Tafakkur qanoti, 2016; Омонов Б. Жамиятни модернизациялашнинг концептуал асослари. – Т.: Aloqachi. 2019; Эргашев И. Давлат ҳокимияти ва бошқарувини демократлаштиришнинг назарий-методологик масалалари. – Т.: Spectrum Media Group. 2015.

13. Омонов Б. Модернизация – миллий сиёсий ривожланишнинг бош омили // Фуқаролик жамияти. №1 (95), 2022. 68-бет.
14. Ўша манба. 67-бет.
15. Турсунмуратов Т., Холов А. Ўзбекистонда жамиятни демократлашиш ва сиёсий ҳаётни эркинлаштириш жараёнлари. – Т.: Tafakkur qanoti, 2016. – 23-бет.
16. Эргашев И. Давлат ҳокимияти ва бошқарувини демократлаштиришнинг назарий-методологик масалалари. – Т.: Spectrum Media Group. 2015. – 196-бет.
17. Мусаев Ф. Демократик давлат қуришнинг фалсафий-ҳуқуқий асослари. – Т.: O'zbekiston. 2007. 247-бет.
18. Жўраев Н. Тарих фалсафасининг назарий асослари. Тошкент. Маънавият. 2008. 241-бет.

Аннотация: В данной статье теоретически анализируются понятия «традиция» и «современность». Проводится сравнительный анализ определений этих понятий в рамках теорий, исследуются их значения и изучаются научные точки зрения.

Ключевые слова: демократия, демократизация, традиция, современность, развитие, технологии, идеология, ценности.

Abstract: In this article, the concepts of “tradition” and “modernity” are analyzed theoretically. As well as, the definitions of those concepts are comparatively analyzed by the theories, meanings are explored and scientific standpoints are studied.

Keywords: Democracy, democratization, tradition, modernity, development, technology, ideology, value.

Oliy ta'lim boshqaruvi bo'yicha xalqaro standartlar

Sardorbek DIYOROV,

Yoshlar muammolarini o'rganish va istiqbolli kadrlarni tayyorlash iinstituti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta'lim tashkilotlarini boshqarishning xalqaro standartlari, xususan unitar va dual boshqaruv modellari tahlil qilingan. Ushbu ikki modelning afzallik va kamchiliklari xalqaro tajriba asosida ko'rib chiqilgan hamda ta'lim boshqaruvida funksional farqlash, ishtirokchilik, hisobdorlik va strategik samaradorlik tamoyillarining ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: Oliy ta'lim tashkiloti boshqaruvi, unitar model, dual model, funksional farqlash, ishtirokchilik, hisobdorlik, strategik samaradorlik.

Kirish.

Oliy ta'lim tizimi zamonaviy davrda nafaqat milliy iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotning muhim tarkibiy qismi, balki global raqobat muhitida davlatlarning intellektual salohiyatini, innovatsion rivojlanish darajasini va strategik qudratini belgilovchi ustuvor institutlardan biri sifatida qaralmoqda. Shu sababli ham, jahon miqyosida oliy ta'limni boshqarishning samaradorligini oshirish, uning institutsional asoslarini mustahkamlash, boshqaruv jarayonlarini demokratizatsiya qilish va ularni xalqaro standartlarga muvofiq tashkil etish dolzarb vazifalardan biri hisoblanmoqda.

Bugungi kunda oliy ta'lim muassasasining barqaror va sifatli faoliyat yuritishi ko'p jihatdan uning boshqaruv tizimiga, qarorlar qabul qilishdagi ishtirokchilarning vakolat doirasi va ularning o'zaro hamkorligiga bevosita bog'liq. "Boshqaruv" deganda faqatgina idoraviy-tashkiliy tuzilma faoliyatini emas, balki strategik yo'nalishlar belgilanishi, resurslarning taqsimlanishi, manfaatdor tomonlar o'rtasidagi muvozanat va hissdorlik tizimlarini o'z ichiga oluvchi keng qamrovli tushuncha sifatida talqin qilinadi.

Asosiy qism. Oliy ta'limdagi boshqaruv, odatda, universitet yoki institut doirasida amalga oshiriladigan institutsional siyosatni shakllantirish, strategik qarorlar qabul qilish va moliyaviy hamda inson resurslarni boshqarish jarayonlarini o'z ichiga oladi. Bu jarayonlar odatda bir nechta o'zaro aloqador, lekin funksional jihatdan farqlanuvchi boshqaruv organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Jumladan, universitet boshqaruvi ikki asosiy yo'nalishga ajratiladi: **korporativ boshqaruv va akademik boshqaruv.**

Korporativ boshqaruv (corporate governance) – oliy ta'lim muassasasining moliyaviy resurslari, moddiy-texnik bazasi, infratuzilmasi, inson resurslari siyosati, tashqi aloqalar va strategik rivojlanish bo'yicha faoliyatini muvofiqlashtiruvchi boshqaruv turidir. Bu yo'nalish odatda boshqaruv kengashi (Board of Governors yoki Governing Council) tomonidan amalga oshiriladi va institutning tashqi manfaatdor tomonlari bilan hamkorligida muhim rol o'ynaydi¹.

Akademik boshqaruv (academic governance) esa o'quv rejaları va dasturlarini ishlab chiqish, talabalar qabulini tashkil etish, baholash va monitoring tizimlari, ta'lim sifati, professor-o'qituvchilar tarkibining akademik salohiyatini rivojlantirish, ilmiy-tadqiqot faoliyatini boshqarish kabi masalalarni qamrab oladi. Bu jarayonlar odatda senat, akademik kengash yoki ilmiy kengash kabi organlar orqali amalga oshiriladi².

Garchi mazkur ikki yo'nalish – ya'ni korporativ va akademik boshqaruv funksional jihatdan farq qilsa-da, ular o'zaro uzviy bog'langan bo'lib, universitetning institutsional yaxlitligini va ichki barqarorligini ta'minlash uchun bir-birini to'ldiruvchi mexanizm sifatida ishlaydi. Amaliyotda ular o'rtasida aniq vakolat chegaralari mavjud bo'lishi bilan birga, doimiy hamkorlik va maslahatlashuv zarurati ham yuqori darajada seziladi. Shuning uchun ham zamonaviy universitetlar boshqaruvida

¹ Tuan Sulaiman, T. F., & Abdul Ghasas, Z. A. (2021). Corporate Governance Models for Higher Educational Institutions: An Analysis. *Pertanika Journal of Social Sciences & Humanities*, 29.

² Rowlands, J., Rowlands, M., & Melchior. (2017). *Academic governance in the contemporary university*. Singapore: Springer.

bu ikki yo'nalishni uzviy uyg'unlikda tashkil qilish muvaffaqiyatli faoliyat yuritishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Ayni vaqtda rivojlangan mamlakatlarning aksariyatida oliy ta'lim boshqaruvi milliy qonunchilik, avtonomiya darajasi, ta'lim tizimining markazlashgan yoki nomarkazlashganligiga qarab turli ko'rinishlarda amal qilmoqda. Shunga qaramay, global tendensiyalar shuni ko'rsatmoqda-ki, ta'lim sifati, hisobdorlik, moliyaviy barqarorlik va manfaatdor tomonlar bilan hamkorlikda qarorlar qabul qilish mexanizmlari tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda³.

Bugungi kunda oliy ta'limda boshqaruvning ikki asosiy modeli mavjud: **unitar** (yagona) va **dual** (ikki bosqichli) model. Har bir modelda boshqaruv strukturalari va qaror qabul qilish mexanizmlari turlicha tashkil etilgan bo'lib, bu institutlar samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Oliy ta'limdagi boshqaruv nafaqat universitet ichki faoliyatini tashkil etish, balki uning tashqi muhit bilan integratsiyasi, manfaatdor tomonlar bilan ishlash va global ta'lim maydonida raqobatbardoshligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Unitar modelda barcha boshqaruv funksiyalari bitta organ (Kengash) tomonidan amalga oshiriladi. Bu modelning asosiy xususiyati **markazlashgan boshqaruv** tamoyiliga asoslanganidir. Boshqaruvning barcha funksiyalari, ya'ni ta'lim mazmunini belgilash, ilmiy faoliyatni tashkil etish, moliyaviy resurslarni taqsimlash, infratuzilma va inson kapitalini boshqarish kabi muhim yo'nalishlar bitta tuzilma orqali muvofiqlashtiriladi. Bu esa boshqaruvda aniqlik, intizom va tezkorlikni ta'minlashi mumkin. Bu yondashuv markazlashtirilgan boshqaruvni ta'minlasa-da, akademik erkinlikni cheklashga olib kelishi mumkin.

Oliy ta'limda unitar boshqaruv modeli deganda bitta boshqaruv organi orqali barcha asosiy qarorlar qabul qilinadigan tizim tushuniladi. Bu yagona organ o'z xususiyatlariga ko'ra ikki xil bo'lishi mumkin: **“senat-turidagi organlar (senate-type-bodies)”** yoki **“kengash-turidagi organlar (board-type bodies)”**. Senat-turidagi organlar odatda akademik masalalar bilan shug'ullanuvchi, keng tarkibga ega va ilmiy xodimlar ustunlik qiluvchi tuzilmalar hisoblanadi. Aksincha, kengash-turidagi organlar universitetning strategik rivojlanishi, moliyaviy qarorlar, tashkiliy tuzilmalar kabi keng ko'lamli masalalarni hal qiladi va odatda kichikroq, ammo tarkiban turlicha (masalan, tashqi mutaxassislar ishtiroki) bo'ladi.

Yevropa oliy ta'lim tizimlarida unitar boshqaruv

modeli kam uchraydi lekin ushbu modelni qo'llagan mamlakatlar orasida ko'pchiligi kengash-turidagi boshqaruvga asoslangan.

Shimoliy Yevropa davlatlarining deyarli barchasida (Finlandiyadan tashqari) kengashga asoslangan unitar boshqaruv modeli mavjud. Shunga qaramay, Shvetsiyada ayrim tarixiy universitetlarda senat-turidagi organlar saqlanib qolgan va ular akademik masalalarda muhim rol o'ynaydi⁴.

O'rganishlarimiz davomida mazkur boshqaruv modelining quyidagi afzalliklari borligini xulosa qildik: qaror qabul qilishda aniqlik va markaziy nazoratning kuchli bo'lishi, tashkiliy jihatdan ixchamlik va funksional qulaylik, resurslardan foydalanishda yagona strategiyaning mavjudligi, ichki tartib va intizomning yuqoriligi.

Biroq, ushbu modelning ayrim salbiy jihatlari ham mavjud: Akademik erkinlik darajasining cheklanishi, ya'ni barcha akademik qarorlar ham bir markazda to'planishi sababli ilmiy jamoaning avtonom qarorlar qabul qilish imkoniyati qisqaradi, ishtirokchilik tamoyilining zaiflashuvi, ya'ni talaba va o'qituvchilar manfaatlarini aks ettiruvchi pluralistik yondashuvga kamroq o'rin beriladi, yuqori markazlashuv natijasida byurokratik to'siqlar va qarorlarning sekinlashuvi yuzaga kelishi mumkin.

Unitar boshqaruv modeli odatda muassasa miqyosida tashkiliy soddalik va funksional birlashuvni ta'minlashga qaratilgan bo'lsa-da, zamonaviy boshqaruv tamoyillariga ko'ra, hisobdorlik, ochiqlik va manfaatdor tomonlarning ishtirokini kengaytirish zaruriyati uni takomillashtirishni talab qiladi. Shu bois, unitar model samarali ishlashi uchun unda muvozanatli vakolatlar taqsimoti, nazorat mexanizmlari va ishtirokchilik elementlari ham bo'lishi lozim.

Shunday qilib, unitar boshqaruv modeli oliy ta'lim muassasasining yagonaligini, ichki siyosiy qarorlar izchilligini va resurslar ustidan markaziy nazoratni kuchaytirishga xizmat qilsa-da, akademik avtonomiya va o'z-o'zini boshqarish imkoniyatlarini muayyan darajada cheklashi mumkin. Bu esa modelni qo'llashda ehtiyotkorlik bilan yondashishni va institutsional ehtiyojlardan kelib chiqqan holda moslashtirishni talab etadi.

Oliy ta'lim muassasalarida **dual boshqaruv** modeli keng tarqalgan bo'lib, unda boshqaruv vakolatlari odatda ikki asosiy organ o'rtasida taqsimlanadi: **korporativ boshqaruv organi** (kengash, kuzatuv kengashi yoki boshqaruv kengashi) va **akademik boshqaruv organi** (senat, akademik kengash yoki ilmiy kengash).

³ www.unesco.org/gem-report/en/accountability-governance.

⁴ Bennetot Pruvot, Enora, and Thomas Estermann. "University Governance: Autonomy, Structures and Inclusiveness." European Higher Education Area: The Impact of Past and Future Policies. Cham: Springer International Publishing, 2018. 619-638.

Ushbu model oliy ta'lim tizimida qarorlar qabul qilish, resurslarni boshqarish va akademik sifatni ta'minlashning muvozanatli yondashuvini yaratishga xizmat qiladi.

Dual modelning asosiy xususiyati shundaki, unda qaror qabul qilish vakolatlari ikki alohida, ammo o'zaro bog'langan organlar o'rtasida aniq ajratilgan bo'ladi. Korporativ boshqaruv organlari (board-type bodies) odatda universitetning strategik rivojlanishi, moliyaviy siyosati va tashkiliy qarorlar uchun mas'ul bo'lsa, akademik boshqaruv organlari (senate-type bodies) o'quv jarayonlari, ilmiy faoliyat, talabalar baholash tizimi va sifat standartlariga doir masalalarni ko'rib chiqadi⁵.

Xalqaro tajribada dual model ikki asosiy shaklda namoyon bo'ladi: an'anaviy (traditional) va asimmetrik (asymmetric) ko'rinishlarda. An'anaviy modelda ikki boshqaruv organining vakolatlari nisbatan teng taqsimlangan bo'lib, ular mustaqil qarorlar qabul qilish huquqiga ega. Bunday model Avstriya, Buyuk Britaniya va Italiyada keng qo'llaniladi.

Asimmetrik dual modelda esa qarorlar qabul qilishda ustunlik odatda kengash (board) tomonida bo'ladi. Senat maslahatchi yoki yordamchi rolni bajaradi, hamda strategik muhim qarorlar faqat kengash tomonidan tasdiqlanadi. Bunday yondashuv Finlyandiya, Fransiya va Gollandiyada kuzatiladi⁶.

Misol uchun, Buyuk Britaniya universitetlarida odatda senat akademik muammolarni ko'rib chiqadi, kengash esa strategik qarorlar va byudjetni tasdiqlaydi. Fransiyada esa 2013-yildan boshlab universitet boshqaruvi asimmetrik dual modelga o'tkazilib, kengashlar ustun rolni egallagan, senatlar esa faqat akademik masalalar doirasida cheklangan vakolatga ega.

Oliy ta'lim muassasalarida dual boshqaruv modelining joriy etilishi, ta'lim tashkilotlarining institutsional barqarorligini ta'minlashda va strategik boshqaruv samaradorligini oshirishda muhim o'rin tutadi. Bu yondashuv oliy ta'lim muassasasida funksional farqlash va ixtisoslashuv prinsiplariga asoslanadi.

Mazkur modelning eng muhim afzalliklaridan biri institutsional muvozanat va funksional ixtisoslashuvdir. Akademik va korporativ masalalar alohida, lekin o'zaro integratsiyalashgan shaklda boshqariladi. Bu orqali oliy ta'lim muassasasi bir tomondan ilmiy erkinlik, akademik sifat va mustaqillikni saqlab qolgan holda, ikkinchi tomondan esa strategik rivojlanish, moliyaviy barqarorlik va tashqi manfaatdor tomonlar bilan ishlashda samarali

mexanizmlarga ega bo'ladi. Shuningdek, bunday ikki qatlamli boshqaruv strukturasi mavjudligi, turli manfaatdor tomonlar – talabalar, o'qituvchilar, ilmiy xodimlar, ish beruvchilar va davlat vakillari – manfaatlarini inobatga olish imkonini yaratadi.

Shu bilan birga, dual modeldagi boshqaruv tizimi barcha ijobiy jihatlariga qaramay muvofiqlashtirish va funksiyalararo ziddiyatlar xavfini ham yuzaga keltirishi mumkin. Masalan, akademik kengash tomonidan qabul qilingan qarorlar kengash tomonidan rad etilishi yoki aksincha, moliyaviy cheklovlar tufayli akademik tashabbuslarning amalga oshirilmasligi ehtimoldan holi emas. Bu esa oliy ta'lim muassasasida vakolatlar to'qnashuvi yoki byurokratik kechikishlar kabi tizimli muammolarga olib kelishi mumkin.

Bunday holatlarda qaror qabul qilish mexanizmlarining muvofiqligini ta'minlash, ya'ni akademik va korporativ boshqaruv organlari o'rtasida aniq chegaralangan vakolatlar va ular o'rtasidagi hamkorlik mexanizmlarini joriy etish zarur bo'ladi. Bu esa, o'z navbatida, universitetlar oldiga institutsional siyosatni tartibga soluvchi reglamentlar, ichki nizomlar va vakolatlar matritsasini ishlab chiqish vazifasini qo'yadi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, samarali dual boshqaruv modeli faqatgina tashkiliy strukturaga emas, balki institut madaniyatiga, qaror qabul qilishdagi ochiqlik, ishtirokchilik va hisobdorlik kabi tamoyillarning amalida qanday ishlashiga ham bog'liq. Ushbu tamoyillar amalida mustahkam qaror qabul qilish, resurslarni adolatli taqsimlash va universitet ichki hayotini demokratik tarzda tashkil etishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, dual model oliy ta'lim muassasalarida kompleks va integratsiyalashgan boshqaruv tizimini shakllantirish imkonini beradi. Bu yondashuv orqali universitet nafaqat ilmiy salohiyatini mustahkamlashi, balki tashqi iqtisodiy va ijtimoiy muhit bilan faol aloqada bo'lish orqali o'zining raqobatbardoshligini ta'minlashi mumkin.

O'zbekiston oliy ta'lim tizimi uchun ham dual boshqaruv modeli dolzarb hisoblanadi. Mazkur yondashuv orqali ta'lim muassasalarida akademik mustaqillikni saqlab qolgan holda, korporativ samaradorlikni oshirish imkonini beruvchi tizim joriy etilishi mumkin. Bunday tizimda yuqori sifatli ta'lim, ochiqlik va samarali boshqaruv uyg'unlashadi.

Xulosa. Oliy ta'limdagi boshqaruvning samaradorligi, avvalo, institutsional tuzilma, funksional farqlash, ishtirokchilik, hisobdorlik va strategik samaradorlik, vakolatlar taqsimoti va javobgarlik mexanizmlariga bog'liq. Unitary model

⁵ Fielden, John. Global trends in university governance (English). Education working paper series; no. 9 Washington, DC: World Bank. <http://documents.worldbank.org/curated/en/588801468140667685>.

⁶ Bennetot Pruvot, Enora, and Thomas Estermann. "University Governance: Autonomy, Structures and Inclusiveness." European Higher Education Area: The Impact of Past and Future Policies. Cham: Springer International Publishing, 2018. 619-638.

markazlashtirilgan boshqaruvga urg'u bersa, dual model akademik va korporativ boshqaruvni muvozanatda olib borishga xizmat qiladi. Global tajriba shuni ko'rsatadiki, universitetda ikki alohida, lekin hamkorlikda ishlovchi organ mavjud bo'lishi akademik erkinlik, sifat kafolati va institutsional barqarorlikni ta'minlaydi.

O'zbekiston oliy ta'lim tizimi ham ushbu xalqaro yondashuvlarni o'rganib, o'z boshqaruv tizimida strategik va akademik muvozanatni ta'minlaydigan modelga bosqichma-bosqich o'tmoqda. Bu esa universitetlarning global raqobatga tayyor bo'lishini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bennetot Pruvot, Enora, and Thomas Estermann. "University Governance: Autonomy, Structures and Inclusiveness." European Higher Education Area: The Impact of Past and Future Policies. Cham: Springer International Publishing, 2018. 619-638.
2. Bennetot Pruvot, Enora, and Thomas Estermann. "University Governance: Autonomy, Structures and Inclusiveness." European Higher Education Area: The Impact of Past and Future Policies. Cham: Springer International Publishing, 2018. 619-638.
3. Fielden, John. Global trends in university governance (English). Education working paper series; no. 9 Washington, DC: World Bank. <http://documents.worldbank.org/curated/en/588801468140667685>
4. Rowlands, J., Rowlands, M., & Melchior. (2017). Academic governance in the contemporary university. Singapore: Springer.
5. Tuan Sulaiman, T. F., & Abdul Ghadas, Z. A. (2021). Corporate Governance Models for Higher Educational Institutions: An Analysis. *Pertanika Journal of Social Sciences & Humanities*, 29.
6. www.unesco.org/gem-report/en/accountability-governance

Аннотация: В статье анализируются международные стандарты управления высшими учебными заведениями, в частности, унитарная и дуальная модели управления. На основе международного опыта рассматриваются преимущества и недостатки этих двух моделей, а также подчеркивается важность принципов функциональной дифференциации, взаимодействия с заинтересованными сторонами, подотчетности и стратегической эффективности в управлении образованием.

Ключевые слова: управление высшим образованием, унитарная модель, дуальная модель, функциональная дифференциация, заинтересованная сторона, подотчетность, стратегическая эффективность.

Annotation: This article analyzes international standards for the governance of higher education institutions, in particular, unitary and dual management models. The advantages and disadvantages of these two models are considered based on international experience, and the importance of the principles of functional differentiation, stakeholder, accountability, and strategic effectiveness in educational governance is highlighted.

Key words: higher education governance, unitary model, dual model, functional differentiation, stakeholder, accountability, strategic effectiveness.

Web-Based Learning Management Systems: Enhancing Interactivity And Effectiveness In Distance Education

Muxlisa KAMOLOVA,

*2nd-year student of the Faculty of English Philology
and Translation Studies, Samarkand State Institute
of Foreign Languages*

Abstract: *The expansion of distance education has elevated the role of web-based Learning Management Systems (LMS) as critical infrastructures for teaching and learning. This study explores how LMS platforms improve interactivity and enhance the effectiveness of remote education. Drawing on empirical studies and comparative analysis, the research identifies the core features that influence learning outcomes, including student engagement tools, ease of access, and instructor readiness. The study concludes that while LMS platforms offer significant advantages for scalable and flexible learning, their success depends heavily on pedagogical integration and technological infrastructure.*

Key words: *Learning management system (LMS), distance education. Online learning, interactivity, e-learning effectiveness, digital pedagogy, educational technology.*

Introduction. The advent of web-based Learning Management Systems (LMS) has transformed educational delivery in both formal and informal settings. According to Moore (1989), meaningful learning in distance education depends on three types of interaction: learner-content, learner-instructor, and learner-learner. LMS platforms aim to support these interactions through centralized systems that manage learning content, communication, assessment, and feedback. The shift toward digital learning environments, particularly accelerated by the COVID-19 pandemic, underscored the limitations of traditional classroom models and emphasized the necessity of robust online learning solutions (Dhawan, 2020). Systems such as Moodle, Blackboard, Canvas, and Google Classroom have emerged as the technological backbone of remote instruction, enabling instructors to replicate and, in some cases, enhance classroom experiences online. Despite their widespread adoption, questions remain about the pedagogical effectiveness of LMS in promoting engagement, interactivity, and learning retention. As Garrison and Anderson (2003) argue in the Community of Inquiry (CoI) framework, effective online education relies on cognitive presence, social presence, and teaching presence all of which depend on the strategic use of digital tools. This paper aims to analyze how LMS platforms enhance interactivity and effectiveness in

distance education. It draws on scientific literature and survey data to evaluate the strengths and limitations of widely used platforms and offers recommendations for optimizing LMS integration in diverse educational contexts.

Methods. Research Approach: This study employed a mixed-methods design, combining literature review and primary survey data collection to examine LMS performance. A qualitative content analysis of peer-reviewed studies was conducted to extract scientifically validated features of effective LMS. Concurrently, a quantitative survey was administered to students and educators to gather firsthand insights.

Platform analysis: Five prominent LMS platforms were selected for comparison:

- » Moodle (open-source)
- » Google Classroom (cloud-based)
- » Canvas (commercial SaaS)
- » Blackboard (enterprise LMS)
- » Edmodo (social learning focused)

Evaluation criteria were drawn from prior work by Sun et al. (2008), who identified six critical factors in e-learning effectiveness: learner attitude, instructor characteristics, course content, system quality, technology, and environment.

Survey design. A structured online survey was distributed to 100 respondents (70 students and 30 instructors) from three higher education institutions.

The survey measured user satisfaction, perceived interactivity, and the challenges encountered when using LMS platforms. Both Likert-scale items and open-ended questions were included to enable triangulation of data.

Results. Literature insights. Empirical research suggests that LMS platforms significantly contribute to learner engagement when they incorporate multimedia content, interactive assessments, and synchronous communication tools (Al-Fraihat et al., 2020). Platforms such as Canvas and Blackboard offer integrated analytics that support formative assessment and personalized feedback, which Chickering and Gamson (1987) identify as essential for effective teaching. Garrison et al. (2010) emphasize that social presence the ability to project oneself in a digital learning space correlates strongly with student satisfaction and participation. LMS features such as discussion forums, live chat, and peer review facilitate this presence. However, barriers persist. Studies by Selwyn (2016) caution that digital inequality, lack of instructor training, and overreliance on static content often reduce LMS to mere content repositories rather than dynamic learning environments.

Survey Findings

» 81% of students reported that features like real-time discussions, video conferencing, and quizzes increased their engagement. Moodle and Canvas were most frequently cited as platforms with strong interactivity features.

» Google Classroom was rated highest for simplicity and user-friendliness, particularly among first-year students.

» 63% of instructors admitted they had not received formal training in LMS pedagogy and relied on peer assistance or online tutorials.

» Lack of instructional design support (41%)

» Unstable internet access (38%)

Discussion. The findings support the theoretical assertions made in the Col framework and interaction

theory. LMS tools that enhance cognitive presence (e.g., structured modules, formative assessments), teaching presence (e.g., instructor announcements, video lectures), and social presence (e.g., peer forums, collaborative tasks) are more likely to foster positive learning outcomes. As stated by Anderson (2008), “the challenge for distance education is to design learning environments that maintain sufficient interactivity to sustain engagement while allowing for autonomy.” This challenge is addressed by platforms like Canvas and Moodle, which offer flexible structures and plugin ecosystems, enabling educators to tailor experiences to learner needs.

Nevertheless, the survey revealed a significant gap in **pedagogical training**, echoing the concerns of Bates (2015), who argues that digital competence among educators must go beyond technical skills to include the ability to design meaningful online learning activities. The study also confirms the findings of Al-Fraihat et al. (2020), who found that LMS effectiveness is a multidimensional construct involving system quality, content quality, and service quality. LMS adoption strategies should therefore include not only technical deployment but also comprehensive support systems for users.

Conclusion: Web-based Learning Management Systems have become foundational to the evolution of distance education. When implemented with pedagogical intent and supported by institutional infrastructure, LMS platforms have the potential to enhance interactivity, personalize learning, and improve educational outcomes. However, their success depends not just on the technology itself but also on how it is used by educators and experienced by learners.

Future research should focus on integrating artificial intelligence and adaptive learning algorithms into LMS to further personalize the learning journey. Additionally, more empirical studies are needed on instructor training models and their impact on LMS effectiveness.

REFERENCES:

1. Al-Fraihat, D., Joy, M., Masa'deh, R., & Sinclair, J. (2020). Evaluating E-learning systems success: An empirical study. *Computers in Human Behavior*, 102, 67–86.
2. Anderson, T. (2008). *The theory and practice of online learning*. Athabasca University Press.
3. Bates, T. (2015). *Teaching in a digital age*. BCcampus.
4. Chickering, A. W., & Gamson, Z. F. (1987). Seven principles for good practice in undergraduate education. *AAHE Bulletin*, 39(7), 3–7.
5. Dhawan, S. (2020). Online learning: A panacea in the time of COVID-19 crisis. *Journal of Educational Technology Systems*, 49(1), 5–22.
6. Garrison, D. R., Anderson, T., & Archer, W. (2010). The first decade of the community of inquiry framework: A retrospective. *The Internet and Higher Education*, 13(1–2), 5–9.
7. Moore, M. G. (1989). Three types of interaction. *The American Journal of Distance Education*, 3(2), 1–6.

8. Selwyn, N. (2016). Education and technology: Key issues and debates. Bloomsbury Publishing.
9. Sun, P. C., Tsai, R. J., Finger, G., Chen, Y. Y., & Yeh, D. (2008). What drives a successful e-learning? An empirical investigation of the critical factors influencing learner satisfaction. Computers & Education, 50(4), 1183–1202.

Annotatsiya: Masofaviy ta'limning kengayib borishi natijasida veb-asosli O'quv jarayonini boshqarish tizimlari (LMS) ta'lim va o'qitishning muhim infratuzilmasiga aylangan. Ushbu tadqiqot LMS platformalarining interaktivlikni oshirish va masofaviy ta'lim samaradorligini kuchaytirishdagi rolini o'rganadi. Empirik tadqiqotlar va qiyosiy tahlillarga asoslanib, tadqiqot o'quv natijalariga ta'sir qiluvchi asosiy omillarni aniqlaydi, jumladan, talabalarni jalb qilish vositalari, tizimga kirish qulayligi va o'qituvchining tayyorgarligi. Tadqiqot xulosasiga ko'ra, LMS platformalari ommaviy va moslashuvchan ta'lim uchun muhim imkoniyatlar yaratadi, biroq ularning muvaffaqiyati pedagogik yondashuv va texnologik infratuzilmaning uyg'unligiga bog'liq.

Kalit so'zlar: O'quv jarayonini boshqarish tizimi (LMS), masofaviy ta'lim, onlayn ta'lim, interaktivlik, elektron ta'lim samaradorligi, raqamli pedagogika, ta'lim texnologiyalari

Аннотация: Расширение дистанционного образования повысило значимость веб-ориентированных систем управления обучением (LMS) как ключевой инфраструктуры преподавания и обучения. В данном исследовании рассматривается, как платформы LMS способствуют повышению интерактивности и эффективности дистанционного образования. Основываясь на эмпирических исследованиях и сравнительном анализе, работа выявляет ключевые характеристики, влияющие на образовательные результаты, включая инструменты вовлечения студентов, доступность и готовность преподавателей. В заключении подчеркивается, что, несмотря на значительные преимущества LMS для масштабируемого и гибкого обучения, их успешность во многом зависит от педагогической интеграции и технологической инфраструктуры.

Ключевые слова: система управления обучением (LMS), дистанционное образование, онлайн-обучение, интерактивность, эффективность электронного обучения, цифровая педагогика, образовательные технологии.

PROBLEMS OF INFORMATION SECURITY IN NEW UZBEKISTAN AND SOLUTIONS

Nigina SAIDOVA,

Researcher. University of World Economy and Diplomacy

Annotation: *Information security in networks involves a wide range of problems. Information security is the basis of public welfare, so we will consider in detail all the problems it solves. This article provides an evidence-based analysis of information security issues and legal and technical measures to address them, as well as recommendations for individuals to ensure their own information security.*

Key words: *Information security, information protection, IT infrastructure, network, methods of network hacking, Communication, Telecommunication, state system, constitutional norm, accidental action, intentional action, cyber-attacks, copying of information, prevention.*

INTRODUCTION

It is important to have a clear understanding of this concept when considering how important information security is to the existing society and determining the budget to ensure it. This is the only way to determine the priorities and create an appropriate action plan. The first area is to ensure data integrity. It can be explained by the increasing importance of information security and the fact that information is becoming a strategic resource. Modern state infrastructure is made up of telecommunication and information networks and various information systems, and information technologies and technical tools are widely used in various aspects of society (economy, science, education, military work, management of various technologies, etc.).

Information security refers to the protection of information in any carrier from accidental and intentional effects of natural or artificial nature aimed at the loss and alteration of information. The current danger is the use of computer data sets, electronic data, electronic arrays without asking permission from their owner. In addition to these, the desire to obtain material benefits from these actions has also developed.

METHODOLOGY

Today, all commercial information, accounting information, financial reports, customer databases, contracts, innovative ideas of employees, development plans and strategies are stored in the local information and computer network. All

documents are not always reproduced on paper, because the volume of data is very large. In such conditions, information security provides a system of measures designed to ensure reliable protection of servers and workstations from failures and violations that lead to the destruction or partial loss of data. A serious approach to this issue means that information security should be based on a professional audit of the entire IT infrastructure of the company. IT audit allows to assess the state of the network and equipment, analyze potential threats, identify and quickly eliminate “weak” points in the cable system, servers and workstations, disk systems, and violations in equipment configuration. Thus, the technical risk of data loss is reduced.

Methods such as descriptive method (to describe the legal and technical expressions on ensuring information security), modeling analysis method (to expand the given ideas through points), legal analysis method (to assess the literacy of individuals in society on ensuring information security and to show the recommendations on increasing knowledge and their legal basis), method of quantitative analysis, method of comparative analysis were used to clarify the content of the scientific work.

DATA COLLECTION AND ANALYSIS

Malfunctions of archiving systems, network and application programs also lead to data corruption. To ensure the information security of your company, our employees test the software and check its compliance with modern requirements.

A threat to information security means “actions

against a protected object that lead to the risk of damage or loss of information”[2]. We analyze common threats to modern corporate networks and systems. It should be taken into account that sources of security threats can be inside the corporate information system (internal source) and outside it (external source). Such a distinction is correct, because for one threat (for example, theft) there are different methods of action against external and internal sources. Knowing the possible threats and weak points of the corporate information system is necessary to choose the most effective security tools. “The processes of global information globalization require not only the introduction of information communication technologies into the economy and other sectors of countries, but also the provision of security of information systems”[3].

The next most important task is to ensure the confidentiality of information. Protection of trade secrets directly affects the competitiveness of the company and its stability in the market. Here, information security and network protection face external and internal intentional threats aimed at data theft. Hackers, industrial espionage, and data leaks caused by our own employees pose the greatest risks. The temptation to sell valuable business information is great not only among disengaged employees, but also among those whose workplace ambitions are unfulfilled. In this case, information security takes preventive measures aimed at controlling insiders and multi-level protection of servers from hacker attacks.

Thus, measures against unauthorized access should be aimed at achieving two goals:

- Create conditions where accidental or intentional actions leading to data loss are impossible. Information security solves this problem by authenticating and authorizing users, separating information access rights, and creating an access control system.

- It is also important to create a system where employees or attackers cannot hide their actions. This is where a system for monitoring security events and checking access to files and folders comes to the aid of an information security specialist.

The means of effective protection against both external and internal threats are as follows: introduction of a user password system, cryptographic protection methods (encryption) of especially important data, restriction of access to buildings, use of individual digital keys and smart cards, use of firewalls, screens, installation of data leakage protection systems through e-mail, servers and Internet messengers, protection against data copying. When considering potential threats, we recommend that our customers establish controls

over outgoing information flows.[10]

Recently, such methods of network hacking as the distribution of malicious computer programs that perform the functions of collecting and transmitting information (Trojan programs) and spyware have become widespread. In order to eliminate such external risks, information security involves installing powerful anti-virus software and server protection. Network information security also involves protection from external attacks aimed at stopping the operation of servers, computers or network components. We are talking about attacks, password guessing attempts (brute force attacks). [10] To protect against such threats, information security requires the use of special software - firewalls and proactive defense systems.

And the most important thing for which information security is needed is the availability of information for legitimate users. All information security measures are useless if they hinder or block the work of legitimate users. Here, reliable authentication and well-implemented separation of user rights come to the fore. Our company will make every effort to ensure that the information security of your company is organized at a level that makes it practically invulnerable.

The work on ensuring information security is constantly being strengthened by the legislation and security system of Uzbekistan, and new measures are being taken. “Uzbekistan became one of the first in Central Asia to join the international security system in the field of information and communication technologies”[1].

RESULT AND DISCUSSION

The need for information protection in Uzbekistan is reflected in the creation of the state system of information protection and the development of the legal basis of information security. “On Disclosure”, “On Preservation of State Secrets”, “On Legal Protection of Computer Programs and Databases” and other laws and a number of government decisions were adopted and implemented. Information protection should ensure the prevention of damage caused by voluntary loss of information (theft, tampering, forgery).[9] It is necessary to organize information protection measures based on the current laws and regulatory documents on information security and according to the interests of information users. In order to ensure a high level of information protection, it is necessary to regularly solve complex scientific and technical tasks and improve protection tools.

The Constitution of the Republic of Uzbekistan is the main source of norms regulating relations in the field of information in our country. The most important and forward-looking plans and goals of

the life of the state and society are defined in the basic law. In particular, information and relations related to it are defined in the chapter “Personal rights and freedoms” of our basic law. All other laws and by-laws regulating relations in the information sphere were adopted on the basis of our main law, the Constitution, and to strengthen the norms established in it. We can see that in many norms of our constitution, which is a regulatory legal document that primarily regulates the most important aspects of the state and society, information security is regulated in a legal way.

According to this norm, the representatives of the fields and sectors that work organically with information in our country are directly responsible for the reliability and validity of the information they collect and distribute, as well as for compliance with the information and the requirements and standards set for it. That is, mass media are directly responsible for the accuracy and truthfulness of the transmitted information. In particular, Law 8 “On Keeping State Secrets”[4] adopted on May 7, 1993 the procedure for keeping information, including confidential information and secrets, is established. In this law, the procedure for determining and determining the level of confidentiality of information, the list of information that must be classified in the Republic of Uzbekistan, the list of objects of the Republic of Uzbekistan that are subject to special regulation, particularly important and subject to specific regulation; In the Republic of Uzbekistan, measures to ensure confidentiality have been established.

We can see several other legal acts that develop and complement the above constitutional norms. In particular, the adoption of the Law “On Principles and Guarantees of Freedom of Information” is of great importance in the implementation of the rights of everyone to receive and use information freely and without hindrance, as well as in the protection of information, ensuring the information security of individuals, society and the state, it can be said that he will earn”.

According to this law, the protection of information resources and information systems is carried out for the following purposes: ensuring the information security of the individual, society and the state; prevention of dissemination, theft, loss, distortion, blocking, falsification of information resources and their unauthorized free use in other ways; prevention of unauthorized actions to destroy, block, copy, distort and interpret information and other forms of interference with information resources and information systems; storage of existing state secrets and confidential information in information resources.

The problem of ensuring the state’s information

security is the main and integral part of ensuring national security, and information protection is becoming one of the primary issues of the state, at the level of state policy. State bodies, legal entities and individuals must ensure the protection of information resources and information systems containing information about state secrets and confidential secrets. The procedure for organizing the protection of information resources and information systems is determined independently by their owners. The procedure for organizing the protection of information resources and information systems containing information on state secrets and confidential secrets is determined by the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan.

In addition, we see that information and relations related to it are regulated in the Law “On Information”[6] adopted on December 11, 2003. In particular, in Article 19 of this law, the rules for the protection of information resources and systems are strengthened, according to which the protection of information resources and information systems is carried out for the following purposes:

- ensuring information security of individuals, society and the state;
- prevention of dissemination, theft, loss, distortion, blocking, falsification of information resources and their unauthorized free use in other ways;

That should ensure the free use of possible information resources by legal entities and individuals on the basis of equal rights.

Information security means the protection of information and the infrastructure supporting it from accidental or intentional effects of a natural or artificial nature. Such impacts can seriously harm information relations, including information owners, information users, and the infrastructure that supports information protection. In the Law of the Republic of Uzbekistan No. 439-II dated December 12, 2002 “On Principles and Guarantees of Information Freedom”, information security is defined as information security, and it means the state of protection of the interests of individuals, society and the state in the information field. In the field of information, personal interests are manifested in the realization of the constitutional rights of citizens regarding the use of information, in engaging in activities not prohibited by law, and in the use of information for physical, spiritual and intellectual development, in the protection of information that ensures personal security. In the field of information, the interests of the society are reflected in the provision of individual interests, strengthening of democracy, construction of social legal state, and support of social solidarity.

CONCLUSION

In conclusion, the daily development of information technologies is serving to increase the amount of information. This type of information requires protection, confidentiality and secrecy in a certain sense, and situations such as the disclosure, theft or destruction of this type of information, as well as cyber-attacks, state and citizens, organizations may cause great losses, financial or material damages. In order to prevent such situations,

any field must implement information security, its protection and protection. Basic measures to ensure information security require a legal and technical approach, and at the same time, each person needs to keep information confidential for his own safety. In addition to the government on information security, every manager and specialist should take practical measures and measures to properly organize the organization's activities and ensure sufficient information security in the organization.

REFERENCES:

1. Asadov, Shahriddin Faxriddin O'G'Li (2021). Fuqarolik-huquqiy munosabatlarda davlat ishtiroki (davlat-xususiy sheriklik misolida). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1 (11), 789-799. doi: 10.24412/2181-1784-2021-11-789-799.
2. Imomniyozov, Son of Daniyorbek Bakhtiyor (2022). Legal consequences of deciding the decisions of the general meeting of legal entities to be invalid. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (1), 430-447.
3. Koryogdiyev, Bobur Umidjon Ogli (2021). Finding a transaction not genuine and enforcing its consequences as a means of civil rights protection. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1 (11), 211-225. doi: 10.24412/2181-1784-2021-11-211-225.
4. O'zbekiston Respublikasining "Davlat sirlarini saqlash to'g'risida" gi qonuni. O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, – 1993. – №5.
5. O'zbekiston Respublikasining "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida" gi qonuni. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, – 03.077.2019-y. – №3363.
6. O'zbekiston Respublikasining "Axborotlashtirish to'g'risida" gi qonuni. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi. – 2004. – №36. – 19-20 m.
7. Turdigulov A.M. - Information security. Study guide. Tashkent-2015.
8. <https://bestpublication.org/index.php/pedg/article/view/3708/3564>.
9. https://csrc.nist.gov/glossary/term/information_systems_security#:~:text=The%20protection%20of%20information%20systems,document%2C%20and%20counter%20such%20threats.
10. https://www.easy/tech.ru/articles/informatsionnaya_bezопасnost_osnovnye_problemy.
11. Sh.K. Ganibaeva, L.F. Is'hakova "Trenerlar va o'qituvchilar uchun nogironlar huquqlariga oid seminarlar o'tkazish bo'yicha" uslubiy qo'llanma. Toshkent 2024.

Annotatsiya: Tarmoqlarda axborot xavfsizligi keng ko'lamli muammolarni o'z ichiga oladi. Axborot xavfsizligi jamiyat farovonligining asosidir, shuning uchun biz u hal qiladigan barcha muammolarni batafsil ko'rib chiqamiz. Ushbu maqolada axborot xavfsizligi muammolari va ularni hal etish bo'yicha huquqiy va texnik chora-tadbirlarning dalillarga asoslangan tahlili, shuningdek, jismoniy shaxslarga o'z axborot xavfsizligini ta'minlash bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Axborot xavfsizligi, axborotni himoya qilish, IT infratuzilmasi, tarmoq, tarmoqni buzish usullari, Aloqa, Telekommunikatsiya, davlat tizimi, konstitutsiyaviy norma, tasodifiy harakat, qasddan harakat, kiberhujumlar, axborotdan nusxa ko'chirish, oldini olish.

Аннотация: Информационная безопасность в сетях предполагает широкий спектр проблем. Информационная безопасность является основой общественного благосостояния, поэтому мы подробно рассмотрим все проблемы, которые она решает. В данной статье представлен научно обоснованный анализ проблем информационной безопасности и правовых и технических мер по их решению, а также рекомендации физическим лицам по обеспечению собственной информационной безопасности.

Ключевые слова: Информационная безопасность, защита информации, ИТ-инфраструктура, сеть, методы сетевого взлома, Связь, Телекоммуникации, государственный строй, конституционная норма, случайное действие, умышленное действие, кибератаки, копирование информации, предотвращение.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QITUVCHILARINING YOZMA NUTQIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA SUN‘IY INTELLEKTDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Durdona FOZILJONOVA,

Andijon davlat pedagogika instituti Ta‘lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang‘ich ta‘lim) mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinflar o‘qituvchilarining yozma nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda sun‘iy intellektdan foydalanishning ahamiyati haqida batafsil yoritilgan. Shuningdek, sun‘iy intellekt texnologiyalari zamonaviy didaktik vosita sifatida konseptual jihatdan asoslangan bo‘lib, ta‘limiy faoliyat hamda ilmiy-tadqiqot jarayonlari o‘rtasidagi epistemologik uyg‘unlikni ta‘minlovchi, samarali nazariy-metodik platforma sifatida tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, nutqiy kompetensiya, yozma nutqiy kompetensiya; psixologik, metodik va lingvistik yondashuvlar; yozuv malakasi, sun‘iy intellekt (AI), plagiat, innovatsion taraqqiyot.

Mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiluvchi kuch bu – ilm-fan, ta‘lim va tarbiya ekanligi isbot talab qilmas haqiqatdir. Jamiyatni rivojlantirish, kelajak po‘devori bo‘lmish yosh avlodni ma‘nan sog‘lom va har tomonlama barkamol shaxs etib voyaga yetkazishda ham ilm-fan o‘chog‘i – kichik ta‘lim jabhalarining o‘rni beqiyosdir. Shu bois, islohotlarning asosiy negizi maktabgacha va boshlang‘ich ta‘limni tubdan isloh etishga qaratilmoqda. Xususan, boshlang‘ich ta‘lim ta‘limning asosini tashkil etib, pedagoglar oldiga boshlang‘ich sinflar o‘qituvchilarining nutqiy kompetensiyasini samarali rivojlantirishni ta‘minlashdek mas‘uliyatli vazifa qo‘yiladi. Nutqiy kompetensiyani rivojlantirishdan ko‘zlangan maqsad o‘quvchi shaxsini har tomonlama shakllantirishdan iboratdir. O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimovning: “O‘z fikrini mustaqil ona tilida ravon, go‘zal va lo‘nda ifoda eta olmaydigan mutaxassisni bugun tushunish ham, oqlash ham qiyin”, – degan fikrlari kichik yoshli maktab o‘quvchilarining nutqiga alohida e‘tibor bilan yondashishga chorlaydi[2]. Zero, o‘quv jarayonida o‘quvchilarning nutqiy ko‘nikmalarini rivojlantirish asosiy o‘rin tutadi.

Nutqiy kompetensiya shaxsning nutqini aniq, ravon va samarali ifodalash qobiliyatidir. Buning isboti o‘laroq, olim D. Shadmankulovning ilmiy yondashuvlariga ko‘ra, “Nutqiy kompetensiya (kommunikativ kompetensiya) – o‘quvchining notanish matnni ifodali o‘qiy olish, o‘zgalar fikrini va matn mazmunini anglash hamda uni og‘zaki qayta bayon qila olish, fikrni yozma ravishda izchil ifodalay olish darajasi hisoblanadi”[1]. Boshlang‘ich sinflar o‘quvchilarining nutqiy kompetensiyasini shakllantirish bugungi kunda dolzarb masala hisoblanadi, negaki bu ularning bilim, ko‘nikma, malakalarini rivojlantirishga, ularning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini oshirishga, o‘z-o‘zini o‘rganishga va global dunyoda muvaffaqiyatli bo‘lishlarida ahamiyatlidir. Shuningdek, o‘quvchilarda nutqiy kompetensiyani rivojlantirish ularning shaxsiy o‘shishi va ijtimoiy faolligi, akademik muvaffaqiyatga erishishi uchun zamin yaratadi hamda o‘rinli tanqidiy fikrlash natijasida samarali takliflar berish ko‘nikmasini ham shakllantiradi.

Yozma nutqiy kompetensiyani rivojlantirish – bu murakkab, ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u psixologik, metodik va lingvistik asoslar bilan chambarchas

bog'liqdir. *Psixologik yondashuv*ga ko'ra, yozma nutqni shakllantirishda o'quvchining individual qobiliyatlari, fikrlash darajasi, emotsional holati va motivatsiyasi muhim rol o'ynaydi. Yozish jarayoni ongli faoliyat bo'lib, unda tafakkur, xotira, e'tibor va ijodiy yondashuvlar ishtirok etadi.

Metodik yondashuv esa yozma nutqni bosqichma-bosqich, tizimli tarzda shakllantirishni nazarda tutadi. Bu yerda matn tuzish qoidalari, kompozitsion tuzilma, uslubiy jihatlar, mavzuga mos yondashuvlar va topshiriqlarning izchilligi e'tiborga olinadi. Sun'iy intellektdan foydalanish esa metodik jarayonni soddalashtiradi, o'quvchilarning mustaqil fikrini rag'batlantiradi.

Lingvistik yondashuv yozma nutqdagi til vositalarining to'g'ri, mazmunli va grammatik jihatdan aniq qo'llanilishini o'z ichiga oladi. Bunda sinonimlar, uslubiy vositalar, gap tuzilishi va kontekst muhim ahamiyatga ega. SI texnologiyalari matnning grammatik va uslubiy sifati ustida ishlashga yordam beradi.

Ushbu yondashuvlar uyg'unlashganda, ta'lim jarayonida yozma nutq kompetensiyasi yuqori darajada shakllanadi. Zero, yozuv malakasi o'qituvchi faoliyati uchun asosiy ko'nikmalardan biri bo'lib, aynan boshlang'ich sinf o'qituvchilarining bu boradagi mahorati o'quvchilarning dastlabki bilimlari shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Xususan, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligida, o'z fikrini izchil, mantiqiy va mazmunli tarzda bayon eta olish qobiliyatini shakllantirishda ham yozma nutqiy kompetensiya muhim ahamiyat kasb etadi va quyidagilarni o'z ichiga oladi: tahliliy va tanqidiy, mantiqiy fikrlash; savodxonlik (yozma va raqamli savodxonlik) darajasi – adabiy til me'yorlariga amal qilish; pedagogik yozuv kompetensiyasi – didaktik materiallar: dars ishlanmalari, reja va qo'llanmalar tuzish kabilar. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining yozma nutqiy kompetensiyasini

rivojlantirish ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish bilan birga, o'quvchilarning bilim olishini yanada yuksaltiradi. Bugungi kunda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining rivojlanishi bu jarayonda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Zero, sun'iy intellekt texnologik rivojlanish asosi bo'lib, zamonaviy ta'lim tizimida uning roli tobora ortib bormoqda.

Ta'limdagi sun'iy intellekt – bu talabalarga bilim olish, axborot va ta'lim resurslaridan foydalanish jarayonini o'zgartiradigan, vaqtdan oqilona foydalanish va makonni yengib o'tishga yordam beradigan, o'z tezligida o'rganishga imkon beradigan, talabalarga o'rganish va ilmiy tadqiqotlarda yordam berishning inqilobiy usulidir[4]. Sun'iy intellekt yordamida yozish ko'nikmalarini rivojlantirish kishining yozish qobiliyatini oshirishda qimmatli vositadir. Al yozish ko'nikmalarini oshirishga yordam beradigan ba'zi usullar: Grammatika va imloni tuzatish: Al vositalari real vaqt rejimida grammatika va imlo xatolari haqida fikr-mulohazalarni taqdim etishi mumkin, bu esa yozuvchilarga o'z yozuvlarining umumiy sifatini yaxshilashga yordam beradi. Lug'at boyligini oshirish: Al yordamida ishlaydigan yozuv yordamchilari yozuvdagi so'z boyligi va rang-barangligini yaxshilash uchun sinonimlar va muqobil so'zlarni taklif qilishlari mumkin. Uslub va ohang tahlili: Al yozish uslubi va ohangini tahlil qilib, uni mo'ljallangan auditoriya yoki maqsadga muvofiqroq moslashtirish bo'yicha takliflar berishi mumkin. Plagiatni aniqlash: Al vositalari yozuvchilarga plagiatning har qanday holatlarini aniqlash va iboralarni o'zgartirish bo'yicha takliflar berish orqali o'z asarlarining originalligini ta'minlashga yordam beradi. Yozish bo'yicha ko'rsatmalar va ilhom: Al yozuvchilarga yozuvchi blokirovkasini yengib o'tishga yordam berish va ijodkorlikni rivojlantirish uchun yozish ko'rsatmalari yoki g'oyalarni yaratishi mumkin[3].

Sun'iy intellekt vositalarining taqqoslovchi jadvali

Sun'iy intellekt vositasi	Asosiy funksiyasi	Ta'lim qo'llanilishi	Afzalliklari	Kamchiliklari
Tilmoch AIG' Tahrirchi Bot	Turkiy tillarda tezkor tarjima va tahrirlash imkoniyati	O'zbek tilida grammatik tahrir va sifatli tarjima xizmati	Kirill-o'zbek tiliga sifatli o'tkazish, sayqalchi belgilarining mavjudligi	Bepul versiyada funksiyalarning cheklanganligi

ChatGPT	Matn yaratish, savol-javob, tahlil	Ilmiy matnlar yozish, savollar tuzish	Har tomonlama moslashuvchan	Yuqori aniqlik uchun to'g'ri so'rov (prompt) kerak
Antiplag.uz	Plagiatni aniqlash	Barcha akademik hujjatlar, ilmiy manbalardagi originallikni tekshirish	Keng qamrovli ma'lumotlar bazasi bilan ishlash imkoniyati	Bepul foydalanish xizmatining mavjud emasligi
Gemini	Axborotlarni qidirish, matnlar yaratish	Ma'lumotlarni tahlil qilish, adabiyotlar sharhini tuzish, g'oyalarni generatsiya qilish.	Ijodiy vazifalarni qo'llab-quvvatlash	Ba'zan ilmiy ma'lumotning manbasini aniq dalillay olmaslik
Perplexity AI	Ma'lumotlarni qidirish va manbalarini aniqlash	Ilmiy tadqiqotlarda asosiy ko'makchi: ma'lumotlarni tezkor yig'ish va sintez qilish	Mustaqil o'rganishni ta'minlash	Ba'zan murakkab savollar yuzasidan qisqa manbalarning berilishi
Academia	Akademik ma'lumotlar uchun platform	So'nggi tadqiqot tendensiyalaridan xabardor bo'lish	Ilmiy ma'lumotlarning ishonchli ekanligi	Ba'zi ilmiy ma'lumotlarni bepul yuklay olmaslik
Napkin AI	Ma'lumotlarni vizual tarzda tahlil qilish	Shaxsiy bilim bazasini yaratish	Ma'lumotlar o'rtasidagi bog'liqlikni vizualizatsiya qilish	Mobil qurilma orqali foydalanishning cheklanganligi
Grammarly	Grammatik va stilistik tekshiruv	Ingliz tilidagi yozma ishlar	To'g'ri yozishni o'rgatish xizmati, professional uslub	O'zbek tilini qo'llamaydi
Notion AI	Reja, xulosa, kundalik yozuvlar	Konspekt va dars rejalari yaratish	Tashkiliy va yozma ishlarda qulay	To'liq mustaqil ishlashi cheklangan
QuillBot	Parafraz, sinonimlar tanlash	Plagiatni kamaytirish, matnni optimallashtirish	Stil va ifoda shaklini yaxshilaydi	Ba'zan mazmunni o'zgartirib yuborishi mumkin

Jasper AI	Kontent va ijodiy matnlar	Esse, blog va hikoyalar yaratish	Ijodiy ishlarga ilhom beradi	To'liq versiyasi pullik
Writesonic	Matn yaratish, savol-javob	Prezentatsiya va ijodiy topshiriqlar	Tez va samarali natija	O'zbek tili imkoniyatlari cheklangan
ChatDOC Humata.ai	PDF dan savol-javob	Ilmiy maqolalarni tahlil qilish	Murakkab matnni tushuntiradi	Faqat PDF formatli hujjatlar uchun

Ushbu vositalar orqali bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'z yozma nutqini takomillashtiribgina qolmay, balki ta'lim jarayonida zamonaviy yondashuvlarni qo'llash, innovatsion fikr yuritish ko'nikmalariga ham ega bo'ladilar.

Xulosa. Sun'iy intellektning bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining yozma nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishdagi ahamiyati, avvalo, ta'lim jarayonini avtomatlashtirish va shaxsiylashtirish imkoniyatlari bilan uzviy bog'liqdir. Zamonaviy raqamli texnologiyalarni pedagogik faoliyatlariga integratsiya qilish orqali bo'lajak

o'qituvchilar nafaqat o'z kasbiy kompetensiyalarini takomillashtiradilar, balki o'quvchilarning bilim olish jarayonini interaktiv va samarali tashkil etish imkoniga ega bo'ladilar. Bu esa o'z navbatida, ta'lim samaradorligini oshirish va kelajak avlodni raqobatbardosh kadrlar sifatida shakllantirish uchun mustahkam poydevor yaratadi. Sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim tizimiga puxta va maqsadli joriy etilishi mamlakatning innovatsion taraqqiyoti va iqtisodiy salohiyatining yuksalishiga mustahkam zamin yaratishi, shubhasizdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Nazarova N. Boshlang'ich sinflarda yozuv malakasini oshirish: ijodkorlik va samaradorlikni rivojlantirishda sun'iy intellektning o'rni. – Inter-education, global study G'G' Ilmiy-nazariy va metodik jurnal. 137 b.
2. Xushbaqova Z.J., Parpiyev O. Boshlang'ich sinflarda nutqiy savodxonlikni rivojlantirish. Ta'lim sifati Yangi O'zbekiston taraqqiyotini yanada yuksaltirishning muhim omili. 645-b.
3. Shadmankulova D. Lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirishda maktablar tajribasining o'rni. Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar G'G' ilmiy-nazariy va metodik jurnal. №3G'. 2023.
4. Qarshiyev J. Talabalarining o'quv faoliyati va ilmiy izlanishlarida sun'iy intellekt: imkoniyat va chegaralar. – Scienceproblems. uz. Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari. № SG'2(4)-2024. 364-369-b.

Аннотация. В данной статье подробно освещается значение использования искусственного интеллекта в развитии письменной речевой компетентсии будущих учителей начальных классов. Также технологии искусственного интеллекта концептуально обоснованы как современное дидактическое средство, проанализированы как эффективная теоретико-методическая платформа, обеспечивающая эпистемологическую гармонию между образовательной деятельностью и научно-исследовательскими процессами.

Ключевые слова: начальное образование, речевая компетенция, письменная речевая компетенция; психологический, методический и лингвистический подходы; навыки письма, искусственный интеллект (ИИ), плагиат, инновационное развитие.

Abstract. This article details the importance of using artificial intelligence in developing the written speech competence of future primary school teachers. Also, artificial intelligence technologies are conceptually substantiated as a modern didactic tool and analyzed as an effective theoretical and methodological platform that ensures epistemological harmony between educational activities and research processes.

Key words. primary education, speech competence, written speech competence; psychological, methodological, and linguistic approaches; writing skills, artificial intelligence (AI), plagiarism, innovative development.

INTERFAOL METODLAR ORQALI O'QUVCHILARNING BILIM OLISH JARAYONINI FAOLLASHTIRISH VA SIFATLI O'QITISHNI TA'MINLASH

Mohinabonu MADAMINOVA,
O'zDJTU Xorijiy til va adabiyoti: ingliz tili
yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada interfaol yondashuvlar va muammoli ta'lim o'rtasidagi farqlar, pedagogik texnologiyalar bilan bog'liqligi va ularning samaradorligi haqida ilmiy asoslangan fikrlar keltirilgan. Maqola pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish uchun tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: pedagog, pedagogik texnologiya, metod, metodologiya, interfaol metodlar, muammoli ta'lim.

Hozirgi davr ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarni bilim olish jarayoniga faol jalb etish, ularning kognitiv faolligini oshirish hamda mustahkam o'quv motivatsiyasini shakllantirishdan iboratdir. O'quvchilarda mavzuga nisbatan befarqlik, dars jarayonida passiv ishtirok etish va mustaqil fikrlashga bo'lgan qiziqishning sustligi — zamonaviy ta'limning hal etilishi lozim bo'lgan dolzarb muammolaridan biridir. An'anaviy ta'lim usullarining cheklangan imkoniyatlari sharoitida ta'lim jarayonini yangilash, uni interfaol, innovatsion va ijodiy yondashuvlar bilan boyitish zarurati tobora ortib bormoqda. Mazkur holat ta'lim metodikasi va metodologiyasini takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Zamonaviy ta'lim jarayonida o'qituvchining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarni bilim olishga rag'batlantirish, ularning darsdagi faolligini ta'minlash va o'rganish jarayonini imkon qadar mazmunli, qiziqarli hamda interaktiv tarzda tashkil etishdan iboratdir. Pedagogik texnologiya – bu ta'lim jarayonini loyihalash, tashkil qilish va baholashning ilmiy asoslangan, tizimli va izchil yo'lidir.

O'.Tolipovning fikricha: "Pedagogik texnologiya – vaqt taqsimotiga muvofiq dasturlanib, ilmiy jihatdan asoslangan hamda kutilgan natijaga erishishni ta'minlovchi pedagogik jarayonning barcha bosqich va qismlarining vazifalari aniq belgilangan tizim". U o'qituvchining pedagogik mahorati, o'quv metodlari, vositalari hamda o'quvchining faoliyatini uyg'unlashtirgan holda ta'lim samaradorligini oshi-

rishga xizmat qiladi. Pedagogik texnologiyaning an'anaviy usullardan farqi u talabalarning o'zlariga berishiga emas, balki ta'lim-tarbiya jarayonining yakunida konkret bir harakatlarni bajarishga yo'naltirilganligidir[1].

Pedagogik texnologiya tushunchasi nafaqat dars o'tkazish usullarini, balki butun ta'lim jarayonining strategik rejalashtirilishini, o'qitishning maqsadga yo'naltirilganligini, o'quv materiallarini tizimlashtirishni va o'quvchining shaxsiy rivojlantirishiga yo'naltirilgan yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Pedagogik faoliyatda bu maqsadlarga erishishda metodika va metodologiyaning o'zaro uyg'unligi muhim rol o'ynaydi. Ta'lim metodikasi — bu darsni olib borishdagi strategik va taktikaviy yondashuvlarning majmuasi bo'lib, u aniq pedagogik maqsadlarga erishishga xizmat qiluvchi o'quv shakllari, usullari, vositalari va tamoyillarini o'z ichiga oladi. Metodologiya esa mazkur metodik qarashlarning ilmiy-nazariy asoslarini belgilaydi; u o'quv jarayonining maqsadi, yo'nalishi va baholash mezonlarini aniqlashda asosiy tayanch sifatida namoyon bo'ladi. Asosiy jihat shundaki, pedagogik texnologiyada har bir bosqich (maqsad qo'yish, rejalashtirish, amalga oshirish, nazorat va tahlil) oldindan puxta ishlab chiqiladi va natija kafolatlanadigan tarzda tashkil etiladi. Bu esa uni oddiy metodikadan ajratib turadi. Shunday qilib, pedagogik texnologiyalar zamonaviy darslarning tayanch tamoyillaridan biri bo'lib, ular orqali o'quvchilarning ta'limga bo'lgan qiziqishi oshadi,

mustaqil fikrlash va amaliy ko'nikmalar shakllanadi. Interfaol metodlar, muammoli ta'lim, axborot-kommunikatsion vositalar bilan dars o'tish kabi shakllar pedagogik texnologiyalar tarkibiga kiradi.

Bugungi kunda pedagogik amaliyotda o'quvchilar faolligini oshirishga qaratilgan metodik yondashuvlar keng qo'llanilmoqda. Xususan, o'yinli metodlar, muammoli o'qitish, loyihaviy metod, klaster va aqliy hujum kabi metodlar ta'lim jarayoniga interfaollik va jonlilik baxsh etadi. Bunday yondashuvlar orqali o'quvchilar mavzuni chuqurroq anglaydi, mustaqil fikrlashga va o'z nuqtai nazarini asoslab berishga o'rganadi. Ayniqsa, maktab yoshidagi o'quvchilarning psixologik xususiyatlaridan kelib chiqilsa, ular uchun vizual vositalar, harakatli o'yinlar, musobaqalarga boy dars shakllari ancha samarali hisoblanadi.

Pedagogning ijodiy potentsiali uning o'z ijodkorlik sifatlarini shakllantirishga intilishda, pedagogik odobining namoyon bo'lishida, qobiliyati va kasbiy malakasini takomillashtirishda, kutilmagan vaziyatlarda topqirlik qila olishida, o'quvchi-talabalarni komillik sari mohirik bilan yetaklay olishida ko'rinadi [21,2]. Pedagog dars o'tish davomida kerakli ta'lim metodikasini qo'llay bilishi talab qilinadi. Ta'lim metodikasining muvaffaqiyatli qo'llanilishi, avvalo, tanlangan metodning o'quvchilar yoshiga, dars mavzusiga, sinf darajasiga va ta'lim maqsadlariga mos bo'lishi bilan belgilanadi. O'yin elementlariga asoslangan darslar esa ushbu mezonlarga to'liq javob beradi: ular o'quvchining emotsional, ijtimoiy va kognitiv rivojlanishiga xizmat qiladi. Shuningdek, bunday darslarda sog'lom raqobat muhiti vujudga keladi, o'quvchilar o'zaro fikr almashadi, ijtimoiylashadi, bahs va muhokama orqali o'z bilimlarini mustahkamlaydi. Metodologik yondashuv nuqtai nazaridan qaralganda, o'yinli metodlar konstruktivizm tamoyillariga asoslanadi. Bu yondashuvga ko'ra, o'quvchi passiv bilim oluvchi emas, balki o'quv jarayonining faol subyektidir; u o'z bilimni o'zi quradi, tajriba asosida shakllantiradi va real hayotdagi vaziyatlar bilan bog'laydi. Bunday konstruktiv metodologiyaga tayanilgan darslar ta'lim sifati va samaradorligini sezilarli darajada oshiradi, zero u o'quvchini markazga qo'yadi va uning shaxsiy faolligiga tayanadi. Bir so'z bilan aytganda, ta'lim jarayoniga yangicha yondashib, ijodkorlik, bunyodkorlik tatbiq etilganida va pedagogik faoliyat jarayonlari metodologik hamda psixologik jihatdan to'g'ri tashkil qilinganida ta'lim samarasi yangi bosqichga ko'tariladi [33,2]. Agar bu jarayon metodologik asoslangan, psixologik ehtiyojlar va yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda puxta tashkil etilsa, nafaqat ta'lim sifati oshadi, balki shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishda ham muhim natijalarga erishiladi. Hozirgi kunda esa

darsdagi jarayonlarni kuchaytirishga qaratilgan ta'limlardan eng keng qo'llanilib kelinayotgani interfaol va muammoli metodlardir. Interfaol metodlar va muammoli ta'lim zamonaviy pedagogik jarayonning samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi muhim yondashuvlar hisoblanadi. Ular umumiy maqsad – o'quvchilarning faolligini kuchaytirish va dars jarayonini jonlantirishga xizmat qilsa-da, mazmuni va qo'llanilish tamoyillari jihatidan bir-biridan farq qiladi.

Interfaol metodlar, avvalo, darsda o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, ular orasida hamkorlik, muloqot va ijtimoiy faollikni shakllantirishga yo'naltirilgan. Bu metodlarda o'quvchi bilim oluvchi emas, balki bilim yaratuvchi subyekt sifatida qatnashadi. Guruhda ishlash, juftlikda muhokama qilish, fikr almashish, o'z pozitsiyasini himoya qilish orqali o'quvchilar nafaqat mavzuni o'zlashtiradilar, balki kommunikativ ko'nikmalar, tanqidiy fikrlash va jamoaviy muomala madaniyatini ham rivojlantiradilar. O'qituvchi bu jarayonda rahbar va yo'naltiruvchi sifatida ishtirok etadi. Muammoli ta'lim esa, asosan, o'quvchilarda mustaqil fikrlash, muammoni anglab yetish, uni tahlil qilish va yechim topish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan. Bunda darsning boshida o'qituvchi ma'lum bir muammoli vaziyatni yaratadi, savol qo'yadi yoki yechimi noma'lum bo'lgan holatni taqdim etadi. O'quvchilar esa ushbu muammoni hal qilish jarayonida yangi bilimlarni o'zlashtiradilar. Bu metod nafaqat mantiqiy tafakkurni, balki mustaqil qaror qabul qilish, kuzatish, xulosa chiqarish kabi muhim kognitiv ko'nikmalarni ham rivojlantiradi. Umuman olganda, interfaol metodlar ko'proq o'quvchilarning darsga jalb qilinishi, ijtimoiylashuvi va faolligi orqali ta'lim sifati oshirsa, muammoli ta'lim esa chuqur fikrlash, tahlil qilish va muammo yechimini topish orqali bilimlarni mustahkamlashni ko'zlaydi. Ikkala yondashuvning uyg'unligi esa ta'lim jarayonini yanada boyitadi va har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Shu bilan birga, tahlillar shuni ko'rsatmoqda-ki, interfaol metodlar zamonaviy darslarda o'quvchilarni ko'proq jalb etish, ularning motivatsiyasini oshirish va o'zaro hamkorlikni shakllantirish nuqtai nazaridan yanada foydaliroq hisoblanadi. Chunki ushbu metodlar orqali o'quvchilar darsda passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida qatnashadilar, bu esa ularning mavzuga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi, mustaqil fikrlashga undaydi va bilimlarni ongli ravishda egallashga xizmat qiladi.

Interfaol metodlar darsni jonlantiribgina qolmay, balki o'quvchilarda muloqotga kirishish, muammoni birgalikda hal qilish, fikrni asoslab berish, qaror qabul qilish kabi real hayotda muhim bo'lgan ko'nikmalarni ham shakllantiradi. Shuningdek, bu

yondashuv individual yondashuvni ta'minlab, har bir o'quvchining o'z qobiliyatiga mos tarzda ishtirok etishiga imkon yaratadi. Shu jihatdan olganda, interfaol metodlar nafaqat bilim berish, balki shaxsni tarbiyalash va ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishda ham samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Interfaol metodlarga taklif sifatida "Mehmon kutish" nomli qiziqarli o'yinni kiritmoqchiman. Mazkur metodika o'zining o'zgacha g'oyasi va ijodiy yondashuvi bilan e'tiborga loyiq. O'yin boshlanishidan oldin o'qituvchi mavzuga oid savollarni shokolad qog'ozlariga o'rab, ularni bir savatchaga joylashtiradi. Shundan so'ng o'quvchilar ikki yoki uch guruhga bo'linib, navbatma-navbat savatchadan shokolad olib, ichidagi savolga javob berishadi. To'g'ri javob bergan guruhlar ushbu shokoladlarni o'zlarining likopchalariga joylashtiradi. O'yin davomida har bir guruh o'z likopchasini shokoladlar bilan to'ldirish orqali mehmon kutishga tayyorlanadi. Bu yerda o'qituvchi har bir guruhga "mehmon" sifatida tashrif buyurib, savollarga berilgan javoblar asosida dasturxon (ya'ni likopcha) qanchalik to'ldirilganini kuzatadi.

Metodikaning asosiy pedagogik ustunliklaridan biri – o'quvchilarda bilim olish jarayoniga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirishidir. O'yin elementlari yordamida o'quvchilar mashg'ulotga katta ishtiyok bilan yondashadi, savollarga javob topish uchun o'z bilimlarini safarbar etishadi va jamoa bo'lib fikrlashni o'rganishadi. To'g'ri javob topa olmagan guruhlar esa o'yindan ma'lum darajada chetlatilib, shokoladni boy berishadi, bu esa ularda keyingi urinishda ehtiyotkorlik bilan javob berish va mas'uliyatli yondashish hissini kuchaytiradi. Metodika orqali o'qituvchi dars jarayonida kuzatish olib borish imkoniyatiga ega bo'ladi: qaysi o'quvchi faol, qaysi biri sust qatnashmoqda, kimda mavzu bo'yicha chuqur tushuncha bor, kim ko'proq izlanmoqda – bularning barchasi aniqlanadi. Shuningdek, o'yin davomida guruhlar o'rtasida

sog'lom raqobat muhiti shakllanadi, bu esa darsni jonlantirishga xizmat qiladi.

Dars yakunida eng ko'p shokolad to'plagan guruh g'olib deb e'lon qilinadi. G'olib guruh a'zolari va savollarga muvaffaqiyatli javob bergan o'quvchilar a'lo baholar bilan rag'batlantiriladi. Bu esa o'quvchilar uchun rag'batlantiruvchi vosita bo'lib xizmat qiladi va ularda kelgusida ham darslarga faol qatnashish istagini kuchaytiradi. Xulosa qilib aytganda, "Mehmon kutish" metodikasi nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarni faollikka undash, ularning ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalarini shakllantirish, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish, guruh bo'lib ishlash madaniyatini oshirishda yuqori samaraga ega bo'lgan metodik yondashuvdir. Ushbu o'yin nafaqat zamonaviy metodologik usulning bir ko'rinishi bo'libgina qolmay, o'zimizning milliy qadriyatlarimizni ham o'zida mujassam qilgan interfaol o'yin turiga kiritsa bo'ladi.

Xulosa tariqasida ta'kidlash joizki, bugungi kunda ta'lim tizimida yuz berayotgan tub o'zgarishlar va yangilanishlar zamonaviy o'quvchilarning ehtiyojlari va jamiyat talablariga mos keladigan samarali pedagogik yondashuvlarni qo'llashni taqozo etmoqda. Ayniqsa, interfaol metodlar orqali darslarni tashkil etish o'quvchilarning shaxsiy faolligini kuchaytiradi, ularning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi, muloqot madaniyati va ijtimoiy kompetensiyalarining shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu metodlar o'quv jarayonini jonlantirib, uni biryozlama ma'lumot berishdan ko'ra, o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi faol hamkorlikka asoslangan bilim olish muhitiga aylantiradi. Bu esa ta'limning sifat va samaradorligini oshirish bilan birga, shaxsiy rivojlanishga ham xizmat qiladi. Shu bois interfaol metodlar zamonaviy ta'limning ajralmas tarkibiy qismi sifatida qaralishi, ularni dars jarayonida tizimli ravishda qo'llash esa bugungi pedagogik amaliyotning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Tojiyev M, Ziyomammedov B, O'ralova M, Pedagogik texnologiya va mahorat fanining o'quv mashg'ulotlarini loyihalash. – Toshkent: "Tafakkur-bo'stoni", 2012. – B. 50-60.
2. Omonov H. T., Xattabov M. B. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: "Iqtisod-moliya", 2016. – B. 15-90.
3. Tolipov O', Ro'ziyeva D., Pedagogik texnologiyalar va pedagogic mahorat. – Toshkent: "Innovatsiya-ziyo", 2019. – B. 6-115.
4. Tolipov O'. Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbiiy asoslari. – Toshkent: "Fan", 2006. – B. 44.
5. Mehmonova M. H., Abduraximo Z. A. Interfaol metodlar va ularning ta'lim jarayonidagi mohiyati. Yangi O'zbekiston pedagoglari axborotnomasi, 2023-yil 3-iyun. – B. 16-18.

Аннотация. В статье представлены научно обоснованные мнения о различиях между интерактивными подходами и проблемным обучением, их взаимосвязи с педагогическими технологиями и эффективности. Статья включает рекомендации по эффективной организации педагогической деятельности.

Ключевые слова: педагог, педагогическая технология, метод, методология, интерактивные методы, проблемное обучение.

Abstract. This article presents scientifically grounded views on the differences between interactive approaches and problem-based learning, their connection with pedagogical technologies, and their effectiveness. The article also provides recommendations for organizing pedagogical activities effectively.

Key words. teacher, pedagogical technology, method, methodology, interactive methods, problem-based learning

MOTIVATSIYANING PSIXOLOGIK OMILLARI VA UNING ZAMONAVIY YOSHLAR ONGIGA TA'SIRI

Farangiz AKRAMOVA,
Turon universiteti Psixologiya yo'nalishi
2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola motivatsiyaning psixologik omillarini tahlil qiladi va uning zamonaviy yoshlar ongiga ta'sirini o'rganadi. Motivatsiya, uning turli shakllari (ichki va tashqi motivatsiya), shaxsiy qadriyatlar, qiziqishlar va ijtimoiy omillar kabi asosiy ma'lumotlarga asoslanib, yoshlar o'rtasida muvaffaqiyatga erishishdagi motivatsiyaning roli muhokama qilinadi. Maqolada, shuningdek, ijtimoiy tarmoqlar va texnologiyalarning yoshlarning motivatsiyasiga ta'siri, o'zini anglash va maqsad qo'yish jarayonlarida qanday yordam berishi ko'rsatilgan. Tahlil qilingan psixologik omillar yoshlarning ruhiy holatini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular o'z maqsadlariga erishish uchun qanday motivatsion strategiyalarni qo'llashi lozimligini ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar: Motivatsiya, psixologik omillar, ichki va tashqi motivatsiya, yoshlar ongiga ta'sir, ijtimoiy tarmoqlar, o'zini anglash, maqsad qo'yish, muvaffaqiyat strategiyalari, ruhiy holat, psixologik maslahatlar.

Zamonaviy yoshlar ongiga motivatsiyaning ta'siri bugungi kunda juda muhim sanaladi. Texnologiyaning rivojlanishi, ijtimoiy tarmoqlarning kuchayishi, o'qish va ish sohalaridagi yangi yondoshuvlar motivatsiya jarayoniga yangi o'lchovlar qo'shdi. Yoshlar ko'pincha o'zlarini muayyan muvaffaqiyatlar orqali namoyon etishga intilishadi, bu esa o'z navbatida, ularning faoliyatida qo'shimcha rag'batlantiruvchi omil bo'ladi. Shu bilan birga, motivatsiya turli psixologik omillar, shaxsiy ehtiyojlar va ijtimoiy ta'sirlar orqali shakllanadi. Yoshlarning ta'limda, ishda va ijtimoiy hayotda muvaffaqiyat qozonishlariga yordam beruvchi asosiy manba, ularning ichki va tashqi motivatsiyasiga asoslanadi.

Motivatsiya inson faoliyatini boshqaruvchi va unga yo'naltiruvchi asosiy psixologik kuchlardan biri hisoblanadi. Bu jarayon, turli ichki va tashqi omillar ta'sirida shakllanadi. Yoshlar ongidagi motivatsiya tizimi jamiyatdagi ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy o'zgarishlarga mos ravishda rivojlanadi. Motivatsiya, ayniqsa, yoshlar uchun, o'qish va ish faoliyatida muvaffaqiyatlarga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayon, yoshlarning o'z maqsadlariga erishishga qiziqishlarini uyg'otadi va ularga o'zlarini rivojlantirish uchun turtki beradi. Motivatsiya, shuningdek, yoshlar psixologiyasi va rivojlanishida muhim rol o'ynaydi, chunki o'ziga xos sharoitlar, ta'lim tizimlari va ijtimoiy muhit ularga turli darajadagi rag'batlar taqdim etadi. Shuningdek, motivatsiya

yoshlarning dunyoqarashi, ularning faoliyatini boshqarishda katta o'rin tutadi, hamda ularning ijtimoiy, shaxsiy va akademik muvaffaqiyatlarida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Hozirgi davrda jamiyatda yoshlarning motivatsiyasi pasayib borayotganligi, ularning bilim olish, shaxsiy rivojlanish va ijtimoiy faoliyatda ishtirok etish darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatib kelmoqda. Raqobatbardoshlik, ijtimoiy bosim va texnologik muhitning tezkor o'zgarishlari yoshlarning ongida motivatsiyaning ichki manbalarini susaytirib, tashqi rag'batlarga bog'liqlikni kuchaytirmoqda. Bu esa ularning o'zini anglash, mustaqil maqsad qo'yish va unga intilish kabi psixologik jihatdan muhim ko'nikmalarini zaiflashtiradi. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlarda mavjud bo'lgan ideal hayot tasvirlari, bosim va solishtirishlar ko'plab yoshlarda o'ziga nisbatan past baho va ichki ishonchsizlikni keltirib chiqaradi. Shuningdek, ta'lim tizimida va ish muhitida motivatsiyani rivojlantirishga yetarlicha e'tibor berilmayotgani muammoni yanada chuqurlashtirmoqda. Shu sababli, yoshlarning motivatsiyasini shakllantiruvchi psixologik omillarni chuqur o'rganish va bu omillarni ijobiy yo'nalishda boshqarish masalasi bugungi kunda dolzarb ilmiy va amaliy muammo sifatida namoyon bo'lmoqda.

Motivatsiya, shuningdek, yoshlar psixologiyasi va rivojlanishida muhim rol o'ynaydi, chunki o'ziga xos sharoitlar, ta'lim tizimlari va ijtimoiy muhit

ularga turli darajadagi rag'batlar taqdim etadi. Shuningdek, motivatsiya yoshlarning dunyoqarashi, ularning faoliyatini boshqarishda katta o'rin tutadi hamda ularning ijtimoiy, shaxsiy va akademik muvaffaqiyatlarida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqotda motivatsiyaning psixologik omillari va uning zamonaviy yoshlar ongiga ta'sirini o'rganishda bir nechta usullar qo'llanildi. Bular orasida anketalar, so'rovlar eng asosiy usullar bo'ldi. Anketalar yordamida yoshlarning motivatsiya darajasi, ularning ichki va tashqi motivatsiyasini shakllantiruvchi omillar va ijtimoiy ta'sirlar haqida ma'lumotlar yig'ildi. Tadqiqot ishtirokchilari o'qish va ish faoliyatidagi yoshlar bo'lib, bu guruhlar orasida motivatsiyaning qanday omillar tomonidan boshqarilayotganini tahlil qilish mumkin bo'ldi. Anketalar orqali motivatsiyaning ichki va tashqi manbalari, shuningdek, ijtimoiy tarmoqlarning roli haqida savollar berildi. Bu metod yordamida yoshlarning motivatsiyasi va ularga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash mumkin bo'ldi.

So'rovlar metodidan tadqiqotda ishtirok etgan yoshlarning fikrlarini to'plash uchun foydalanildi. Bu usul yoshlarning motivatsiya darajasini va ularga ta'sir qiluvchi omillarni yanada chuqurroq

o'rganishga imkon berdi. So'rovlar ko'pincha anketalarga qaraganda interaktiv tarzda bo'lib, ishtirokchilar bilan yuzma-yuz suhbatlar olib borildi. Bu metod yoshlarning shaxsiy fikrlarini va o'z motivatsiyasiga bo'lgan munosabatini to'g'ridan-to'g'ri o'rganishga yordam berdi.

Tadqiqotda 500 nafar yosh ishtirok etdi. Ularning 60% talaba va 40% ish faoliyatidagi yoshlar edi. Ma'lumotlarni tahlil qilishda, ishtirokchilarning motivatsiya darajalari turli guruhlar bo'yicha solishtirildi. Shu bilan birga, motivatsiyaning asosiy manbalari — ichki motivatsiya, tashqi rag'batlar va ijtimoiy ta'sirlar o'rganildi. Tadqiqot natijalari yoshlar orasida ichki va tashqi motivatsiya darajalarining qanday taqsimlangani, shuningdek, ijtimoiy tarmoqlar va texnologiyalarning motivatsiyaga qanday ta'sir qilishi haqida aniq ma'lumotlar berdi. Bu metodologiya yordamida motivatsiyaning psixologik omillari va uning yoshlar ongiga ta'siri haqida to'liq va aniq ma'lumotlar yig'ildi. Tadqiqotda qo'llanilgan metodlar yoshlar motivatsiyasini o'rganish uchun samarali vosita bo'ldi va kelajakda yoshlarning motivatsiyasini oshirish uchun yangi strategiyalar ishlab chiqishga yordam beradi.

Guruh	Ichki motivatsiya(%)	Tashqi motivatsiya(%)	Ijtimoiy ta'sir(%)
Talabalar	68%	75%	60%
Ish faoliyatdagi yoshlar	60%	80%	55%

Tadqiqot natijalariga ko'ra, yoshlarning motivatsiyaning psixologik omillari va uning shakllanishi o'ziga xos jihatlarga ega. Tadqiqotda ishtirok etgan talabalarda ichki motivatsiya darajasi (68%) ish faoliyatidagi yoshlar (60%) ga qaraganda biroz yuqori. Bu talabalar o'z maqsadlariga erishish uchun ichki motivatsiyaga ko'proq tayanishini ko'rsatadi. Ichki motivatsiya, ko'pincha o'zini rivojlantirish, bilim olish yoki shaxsiy maqsadlar bilan bog'liq bo'lib, talabalar o'zlari uchun yuqori qoniqish va o'sishni o'z faoliyatlarida ustuvor deb bilishadi. Ish faoliyatidagi yoshlar uchun esa ichki motivatsiyaning darajasi biroz pastroq bo'lib, ular ko'proq tashqi rag'batlarga (moliya, ish joyidagi muvaffaqiyat, ijtimoiy maqom) tayanadilar.

Tashqi motivatsiya, ayniqsa ish faoliyatidagi yoshlar o'rtasida yuqori bo'lib (80%), ko'proq moliyaviy rag'batlar va lavozimga tayanadigan omillar bilan bog'liq. Ishdagi muvaffaqiyatlar ko'proq tashqi omillarga asoslangan bo'lib, bu yoshlar o'z faoliyatlarini tashqi mukofotlar orqali o'lchashadi. Talabalar orasida tashqi motivatsiyaning darajasi 75% ni tashkil etadi. Bu shuni anglatadiki, talabalar o'qishda muvaffaqiyatga erishishda tashqi rag'bat-

larga ham tayanadilar. O'quvchilar uchun tashqi motivatsiya akademik muvaffaqiyatlar, stipendiyalar yoki boshqa ijtimoiy mukofotlar bilan bog'liq.

Ijtimoiy ta'sir yoshlarning motivatsiyasiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi. Talabalar orasida ijtimoiy ta'sirning ta'siri 60% ni tashkil etadi, ish faoliyatidagi yoshlar orasida esa bu 55% ni tashkil etadi. Bu, yoshlarning motivatsiyasida guruhdagi muvaffaqiyat, o'zaro raqobat va ijtimoiy o'lchovlar ahamiyatli rol o'ynashini ko'rsatadi. Talabalar uchun ijtimoiy ta'sir ko'pincha o'quv muhitidagi raqobat va guruhning muvaffaqiyatlari orqali namoyon bo'ladi, ish faoliyatidagi yoshlar esa o'z faoliyatlarida ish joyidagi yuksalishlar va kollektiv muvaffaqiyatni ijtimoiy ta'sirning asosiy manbai sifatida his qilishadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, yoshlarning motivatsiyasi ichki va tashqi omillarning kombinatsiyasiga asoslanadi. Talabalar ichki motivatsiyaga ko'proq tayanishsa, ish faoliyatidagi yoshlar ko'proq tashqi rag'batlar va ijtimoiy omillarga asoslanadi. Ijtimoiy ta'sirning yoshlar uchun o'ziga xos salbiy va ijobiy tomonlari mavjud. Ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalari yoshlarni muvaffaqiyatga undasa-da, ba'zan bu ularda o'zini

past baholash va stressga olib kelishi mumkin. Tadqiqot natijalari, yoshlarni motivatsiyalashda ichki motivatsiyaning ahamiyatini e'tiborga olib, tashqi rag'batlar va ijtimoiy ta'sirni ham hisobga olish zarurligini ko'rsatadi.

Tadqiqot davomida olingan ma'lumotlar shuni ko'rsatdiki, yoshlar orasida ichki va tashqi motivatsiyaning taqsimlanishi, shuningdek, ijtimoiy ta'sirlarning motivatsiyaga ta'siri turlicha va kompleksdir. Bunda yoshlarning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy sharoitlari, ta'lim va ish faoliyatidagi o'zgarishlar muhim rol o'ynaydi. Talabalar va ish faoliyatidagi yoshlar orasida motivatsiyaning shakllanishida farqlar mavjudligini ko'rishimiz mumkin. Talabalar, asosan, o'zlarining ichki motivatsiyasiga tayanib, o'qish va ilmiy faoliyatlarida muvaffaqiyatga erishishga intilishadi. Bu ularning o'zlarini rivojlantirishga bo'lgan ehtiyojini aks ettiradi. Talabalar uchun ichki motivatsiya yuqori darajada bo'lishi, o'z bilimlarini oshirish, shaxsiy o'sish va bilim olishga bo'lgan qiziqishlarga asoslangan. Biroq, ish faoliyatidagi yoshlar uchun tashqi motivatsiya, ya'ni ishdagi muvaffaqiyatlar, moliyaviy mukofotlar va lavozimlar, yuqori darajada ta'sir ko'rsatadi. Bu, o'z navbatida, ularning motivatsiyasini oshiradi, ammo ichki motivatsiyaning darajasi pastroq bo'lishi mumkin. Shuning uchun, bu guruhni motivatsiyalashda tashqi omillarga ko'proq e'tibor qaratish kerak.

Tadqiqotda aniqlangan yana bir muhim omil bu ijtimoiy ta'sirning motivatsiyaga ta'siri. Ijtimoiy ta'sir, yoshlar uchun juda katta ahamiyatga ega, chunki ular o'zlarining muvaffaqiyatlarini boshqalar bilan solishtiradilar. Talabalar va ish faoliyatidagi yoshlarning motivatsiyasida ijtimoiy omillar, ayniqsa, guruhdagi muvaffaqiyatlar, ijtimoiy tarmoqlardagi mashhurlik va raqobat kabi omillar katta ta'sir ko'rsatadi. Bu yoshlar uchun ijtimoiy ta'sirni rag'batlantiruvchi vosita sifatida ishlatish mumkin, lekin bu ta'sirni salbiy tomondan boshqarish kerak, chunki raqobat va o'zini past baholash, ba'zida yoshlarning ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar yoshlar uchun motivatsiyani oshirishda katta vosita sifatida ishlatilmoqda, ammo ularning ta'sirini boshqarish lozim. Ijtimoiy tarmoqlarda muvaffaqiyatga erishganlar va mashhur shaxslar yoshlarni o'zlariga intilishga undaydi, lekin ba'zan bu o'zini past baholash va stressga olib kelishi mumkin. Bu esa, o'z navbatida, yoshlarning motivatsiya darajasini pasaytiradi. Ijtimoiy ta'sirning salbiy ta'sirini kamaytirish uchun yoshlar o'zaro qo'llab-quvvatlash va salbiy ta'sirlarni kamaytirish bo'yicha psixologik yordam olishlari kerak. Motivatsiyaning psixologik omillari va yoshlar ongiga ta'siri haqidagi tadqiqot

natijalari kelajakda yoshlarni motivatsiyalash uchun yangi strategiyalar ishlab chiqishda yordam beradi. Birinchi navbatda, yoshlarning ichki motivatsiyasini oshirishga qaratilgan dasturlar va strategiyalar ishlab chiqish zarur. Bu dasturlar yoshlarni o'zlari uchun foydali va qoniqarli maqsadlarni belgilashga, o'ziga bo'lgan ishonchni oshirishga, o'z rivojlanishlariga qiziqish bildirishga undashi kerak. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlar va tashqi omillarning motivatsiyaga ta'sirini boshqarish uchun psixologik maslahatlar va treninglar o'tkazish, yoshlarning salbiy ta'sirlardan himoya qilishda muhim rol o'ynaydi. Tadqiqotda olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, motivatsiyaning psixologik omillari va yoshlar ongiga ta'siri o'rtasidagi bog'lanishni chuqur o'rganish, motivatsiyani oshirishda samarali usullarni yaratishda asosiy qadamdir.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, yoshlarning motivatsiyasini oshirish va psixologik omillarni hisobga olish orqali ularga muvaffaqiyatga erishishda yordam berish uchun quyidagi tavsiyalarni taqdim etish mumkin:

Birinchidan, yoshlarning ichki motivatsiyasini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish lozim. Ularni o'z shaxsiy maqsadlarini aniqlashga, ilmga, kasbiy o'sishga va mustaqil qaror qabul qilishga undash kerak. Ta'lim muassasalarida ichki motivatsiyani qo'llab-quvvatlash uchun individual yondashuv, rag'batlantiruvchi muhit va o'z-o'zini rivojlantirishga yo'naltirilgan dasturlar joriy etilishi zarur. Bu jarayonda psixologik yordam va maslahatlar orqali talabalar va yosh mutaxassislarining o'ziga bo'lgan ishonchini oshirish ham muhim rol o'ynaydi.

Ikkinchidan, tashqi rag'batlantirish vositalarini (moddiy mukofotlar, maqtov, ijtimoiy maqom) ichki motivatsiya bilan muvozanatli uyg'unlashtirish kerak. Tashqi rag'batlar qisqa muddatli natija berishi mumkin, ammo ularni o'z vaqtida va maqsadga muvofiq qo'llash orqali ichki ishtiyoqni so'ndirmaslik lozim. Masalan, mukofotlar nafaqat natija, balki harakatning o'zi uchun ham berilishi kerak, bu esa motivatsiyaning tabiiy o'sishiga yordam beradi.

Uchinchidan, ijtimoiy ta'sir, ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlardagi muvaffaqiyat standartlari va guruh bosimi, yoshlarning psixologik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bunga qarshi yoshlarni ijtimoiy solishtirishdan ko'ra, o'z rivojlanish sur'atiga e'tibor qaratishga o'rgatish kerak. Treninglar, psixologik mashg'ulotlar orqali ularning ijtimoiy bosimlarga bardosh berish ko'nikmasi shakllantirilishi zarur.

To'rtinchidan, yoshlarni qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish va doimiy psixologik yordam ko'rsatish orqali ularning stressni boshqarish, maqsadga sodiqlik va qat'iyatlilik kabi ko'nikmalarini shakllantirish mumkin. Bu jarayonda individual psixologik maslahatlar, motivatsion uchrashuvlar,

shaxsiy rivojlanish rejaları kabi vositalar yordamida ularning ijtimoiy va shaxsiy barqarorligi ta'minlanadi.

Tadqiqot natijalari asosida, yoshlarning motivatsiyasi ichki va tashqi omillar hamda ijtimoiy ta'sirga bog'liq ekanligi aniqladik. Talabalar ichki motivatsiyaga ko'proq tayanib, ilm-fan va o'qishdagi muvaffaqiyatlarga intilishadi, ish faoliyatidagi yoshlar esa tashqi rag'batlar va ijtimoiy maqomga ko'proq

e'tibor qaratishadi. Ijtimoiy ta'sir ham yoshlarning motivatsiyasida katta rol o'ynaydi. Shuning uchun yoshlarni motivatsiyalashda ichki va tashqi omillarni muvozanatlash, ijtimoiy ta'sirni boshqarish va psixologik yordamni kengaytirish zarur. Bu yoshlarning shaxsiy va professional rivojlanishlariga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayeva S. Motivatsiya va uning o'qishdagi roli. – Toshkent: O'zbekiston davlat pedagogika universiteti nashriyoti. 2012.
2. Jumayev A. Pedagogik psixologiya: Talabalarni motivatsiyalashning psixologik asoslari. – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti. 2011.
3. Ergasheva Z. Ijtimoiy psixologiya va motivatsiya. – Toshkent: "Akademnashr".2014.
4. Sodiqov A. Psixologik omillar va motivatsiya. – Toshkent: O'zbekiston pedagogika universiteti nashriyoti. 2016.
5. To'raqulov N. Motivatsiyaning yoshlar ongiga ta'siri. – Tashkent: O'zbekiston yoshlar ittifoqi nashriyoti. 2010.
6. Qodirov S. Talabalarni o'qishga motivatsiyalash. – Toshkent: O'zbekiston davlat pedagogika universiteti nashriyoti. 2013.
7. Rakhmatov M. Yoshlarning ijtimoiy faoliyatini motivatsiyalash. Toshkent: Ijtimoiy fanlar akademiyasi nashriyoti. 2015.
8. Jabborov M. Yoshlarni motivatsiyalashda psixologik va ijtimoiy omillar. – Tashkent: "Sharq". 2017.

Аннотация. Данная статья анализирует психологические факторы мотивации и исследует их влияние на сознание современной молодежи. Основываясь на таких понятиях, как мотивация, её формы (внутренняя и внешняя), личные ценности, интересы и социальные факторы, обсуждается роль мотивации в достижении успеха среди молодежи. В статье также рассматривается влияние социальных сетей и технологий на мотивацию, а также их помощь в процессе самопознания и постановки целей. Проанализированные психологические факторы играют важную роль в формировании психоэмоционального состояния молодежи и показывают, какие мотивационные стратегии необходимо применять для достижения целей.

Ключевые слова: мотивация, психологические факторы, внутренняя и внешняя мотивация, влияние на сознание молодежи, социальные сети, самопознание, постановка целей, стратегии успеха, психоэмоциональное состояние, психологическая поддержка.

Abstract. This article analyzes the psychological factors of motivation and examines their influence on the consciousness of modern youth. Based on key concepts such as motivation, its types (intrinsic and extrinsic), personal values, interests, and social influences, the article discusses the role of motivation in achieving success among young people. It also explores how social media and technology affect youth motivation and assist in self-awareness and goal-setting processes. The analyzed psychological factors play a crucial role in shaping the emotional state of youth and indicate what motivational strategies they should apply to reach their goals.

Key words. motivation, psychological factors, intrinsic and extrinsic motivation, youth consciousness, social media, self-awareness, goal setting, success strategies, emotional state, psychological support

SOTSIOLOGIK MA'LUMOTLARNI TO'PLASH METODLARI

Nilufar ESHONOVA,

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti, Tarjima nazariyasi fakulteti
Sotsiologiya yo'nalishi 1-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada sotsiologik tadqiqotlarda ma'lumot yig'ishning asosiy metodlari tahlil qilingan. So'rovnoma, intervyu, kuzatish, eksperiment va hujjatlarni tahlil qilish kabi usullarning xususiyatlari, afzalliklari va kamchiliklari batafsil yoritilgan. Har bir metodning tadqiqot maqsadiga muvofiqligi va foydalanish shartlari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, turli usullarni birlashtirish orqali kompleks yondashuvning ahamiyati ta'kidlangan. Maqola ijtimoiy fanlar sohasida tadqiqot olib boruvchi olimlar va talabalarga foydali qo'llanma sifatida tavsiya etiladi.

Kalit so'zlar: sotsiologik ma'lumotlar, so'rovnoma, intervyu, kuzatish, eksperiment, kontent-tahlil, tadqiqot usullari, afzalliklar va kamchiliklar, ijtimoiy tadqiqotlar.

Kirish: Sotsiologiya ijtimoiy hayotni o'rganish va tushunishga qaratilgan ilmiy soha hisoblanadi. Ushbu sohaga oid tadqiqotlar samaradorligi ko'pincha to'plangan ma'lumotlarning sifati va to'g'riligiga bog'liq. Shu sababli sotsiologik ma'lumotlarni to'plashda ishlatiladigan metodlar alohida ahamiyatga ega. Metod va metodologiya tushunchasi ilmiy bilishning asosiy kategoriyalaridan biri bo'lib, tegishli soha olimlarining tadqiqot faoliyatini metodologik jihatdan tashkil etishda muhim ahamiyatga ega. Maqolada ushbu ikki atamaning mohiyati, o'zaro munosabati va ilmiy bilishda o'rni sotsiologik perspektivada ochib beriladi. Chunki fanning amaliyligi metod orqali nomoyon bo'ladi va metod fanning yutuqlaridan amaliy foydalanishlik uchun xizmat qiladi. Quyida ushbu metodlarning asosiy turlari, ularning afzalliklari, kamchiliklari va qachon ishlatilishi haqida batafsil ma'lumot beriladi.

Metod materiallar: Metod (yunoncha "methodos" – yo'l, tadqiqot yoki bilish usuli) biror masala yoki muammoni hal qilish uchun foydalaniladigan usullar yig'indisidir. Metod ilmiy jarayonlarda tizimli va izchil tarzda qo'llanilib, maqsadga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi. Metod – bu bilish jarayonida qo'llaniladigan aniq usul va vositalar yig'indisi bo'lib, uning yordamida tadqiqotchi o'zining ilmiy maqsadlariga erishadi. Hozirgi zamonaviy ilmiy izlanishlarda "metod" va "metodologiya" tushunchalari o'ziga xos ahamiyatga ega. Ushbu tushunchalar har qanday ilmiy tadqiqotning asosi hisoblanadi. Ularni to'g'ri tushunish va qo'llash

natijada tadqiqotning ilmiy asoslanganligi va ishonchililigini ta'minlaydi. Har bir metod o'zida bilib olingan qonuniyatlar, xususiyatlar va aloqalarni mujassamlashtirgan bo'lib, uning obyektiv tomonini tashkil qiladilar. Ular asosida shakllarga usul, vosita va qoidalar subyektiv tomon deb ataladi. Tomonlarni obyektiv va subyektivlikka ajratish metodning mohiyati va strukturasi tushunish uchun juda muhimdir. Obyektiv tomon shunday nazariy asoslarni o'zida ifoda etadiki, ular fan tomonidan hozirda ishlab chiqilgan. Sotsiologiyada fanning to'liq yahlit obyektini qamrab oladigan metod ishlab chiqilgan emas, vaholanki shunday metodni yaratish harakatlari boshlanib ketgan. O'z vaqtida pozitiv, psixoanalitik, naturalistik, empirik va boshqa yo'nalishlar sotsiologiyada umumiylikni davogarlik qiladilar. Ammo vaqt o'tishi bilan ularni statuslari sotsiologiyada tadqiqotlarni ma'lum bir sohasi deb e'tirof etildi.

Metod quyidagilarni o'z ichiga oladi: 1. Aniqlik – tadqiqotga qo'yilgan masalalar asosida to'g'ri yo'nalishni belgilash. 2. Tizimlilik – harakatlarning ketma-ketlik asosida amalga oshirilishi. 3. Shakllanish – ilmiy dalillarga asoslangan qarorlar qabul qilish. Metodning asosiy xususiyatlari: 1. Maqsadga yo'naltirilganlik – har bir metod maqsadni amalga oshirishga xizmat qiladi. 2. Tizimlilik – metod bir-biriga bog'liq bosqichlar orqali ishlaydi. 3. Amalga oshiruvchanlik – metod natijalarni amalda tekshirish imkonini beradi. "Metodologiya" (yunoncha "metodos" – yo'l, "logos" – ta'limot) – bu metodlar

tizimi yoki ular haqidagi ta'limotdir. Metodologiya – bu metodlarni o'rganish, ularning amaliyotdagi qo'llanilishi va rivojlanishini tahlil qiluvchi fan. Metodologiya nafaqat metodlar yig'indisi, balki ilmiy bilish jarayonining nazariy asoslarini ham o'z ichiga oladi. Masalan, P.A. Sorokin metodologiyani “ilmiy bilish usullari va ularning tamoyillarini o'rganish” deb izohlaydi.

Metodologiya tadqiqot jarayonining ilmiy asosi sifatida quyidagi vazifalarni bajaradi: 1. Metodlarni tanlash va ularni qo'llashni rejalashtirish. 2. Tadqiqot obyekti va subyektiga nisbatan eng samarali yondashuvni belgilash. 3. Natijalarni tahlil qilish uchun asos bo'luvchi ilmiy mezonlarni ishlab chiqish. Metodologiya ko'pincha falsafa va ilmiy nazariya bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u ma'lum bir yo'nalishda ishlatiladigan metodlarning tizimli yondashuvini ifodalaydi.

Metod – bu tadqiqotni amalga oshirishning amaliy vositasi, metodologiya esa tadqiqotning nazariy asoslarini tahlil qiluvchi fan hisoblanadi. Shu sababli, metodologiya ko'proq nazariy, metod esa amaliy xususiyatga ega. Misol uchun: Metod – intervyu o'tkazish, statistik tahlil qilishdan iborat bo'lsa, metodologiya – intervyu va statistik tahlil natijalarini tushuntirish tamoyillaridan iborat bo'ladi. Metod va metodologiya tushunchalarini to'g'ri tushunish va amaliyotda samarali qo'llash har qanday ilmiy tadqiqotning muvaffaqiyatli bo'lishiga asos bo'ladi. Metodlar tadqiqot jarayonini bosqichma-bosqich olib borishni ta'minlasa, metodologiya esa ushbu jarayonni umumiy tarzda nazariy asoslaydi. Shunday qilib, ilmiy izlanishlarning muvaffaqiyati metod va metodologiyaning birgalikda qo'llanilishiga bog'liq.

Ma'lumotlarni yig'ish. Sotsiologik ma'lumotlarni yig'ish jarayoni turli usullar va texnikalardan foydalanadi, bu esa olimlarga turli ijtimoiy hodisalar va jarayonlar haqida chuqurroq tushuncha berishga imkon yaratadi. Quyidagi usullar sotsiologik ma'lumotlarni yig'ishning asosiy turlaridir:

So'rovnomal: So'rovnomal, sotsiologik ma'lumotlarni yig'ishning eng keng tarqalgan usullaridan biridir. So'rovnomal yordamida tadqiqotchilar katta miqdordagi ma'lumotlarni nisbatan qisqa vaqt ichida to'plashlari mumkin. So'rovnomal yozma yoki elektron shaklda bo'lishi, shuningdek, telefon orqali ham o'tkazilishi mumkin. Ular yopiq (oldindan belgilangan javob variantlari bilan) va ochiq (javob beruvchilarga o'z fikrlarini erkin ifodalash imkoniyati berilgan) savollar o'z ichiga olishi mumkin.

Intervyular: Intervyular, ma'lumot yig'ishning yana bir muhim usulidir. Ular respondentlar bilan yuzma-yuz yoki masofaviy ravishda o'tkazilishi mumkin. Intervyular chuqurroq ma'lumot olish imkonini beradi, chunki tadqiqotchi javob beruv-

chining javoblarini kengaytirish yoki aniqlashtirish uchun qo'shimcha savollar berishi mumkin. Intervyular tuzilgan (oldindan tayyorlangan savollar bilan), yarim-tuzilgan (ba'zi tayyor savollar bilan, lekin mavzudan chetlashishga ham imkon beruvchi) va tuzilmasdan (ochiq suhbat shaklida) bo'lishi mumkin.

Kuzatuvlar: Kuzatuvlar, tadqiqotchi tomonidan bevosita kuzatish orqali ma'lumot to'plash usulidir. Bu usul odatda tabiiy muhitda, sun'iy laboratoriya sharoitlaridan tashqarida amalga oshiriladi. Kuzatuvlar yashirin yoki ochiq, tuzilgan yoki tuzilmasdan bo'lishi mumkin. Yashirin kuzatuvlar davomida tadqiqotchi o'zining kuzatuvchi ekanligini yashiradi, ochiq kuzatuvlarda esa respondentlar tadqiqotchi tomonidan kuzatilayotganini bilishadi.

Ogyust Kont pozitivizm nazariyasining asoschisi, ilmiy bilishning metodologik asoslarini ishlab chiqishda muhim rol o'ynagan. Uning fikricha, har qanday ilmiy tadqiqot qat'iy empirik faktlarga va mantiqiy tahlilga asoslanishi kerak.

Emil Dyurkgeym ijtimoiy hodisalarni tadqiq etishda mustaqil “ijtimoiy faktlar”ga e'tibor bergan. Uning metodologik yondashuvining asosiy tamoyillari empirik tadqiqotlarga asoslangan.

Spenser ijtimoiy sistemalarni organik tizimlar sifatida tahlil qilgan, ijtimoiy strukturalarning o'zaro bog'liqligi va evolyutsion rivojlanishiga e'tibor bergan.

Talab va takliflar: Metodologik yondashuvlarni chuqur o'rganish: Ijtimoiy fanlar sohasida ilmiy tadqiqotlar olib borayotgan tadqiqotchilar uchun metodologik yondashuvlarni mukammal tushunish zarur. Kont, Dyurkgeym va Spenserning metodologik pozitsiyalariga asoslanib, har bir metodning qo'llanilishi shartlari va cheklovlarini chuqur o'rganish talab qilinadi. Empirik tadqiqotlar asosida yondashuvlarni qo'llash: Tadqiqotchilar empirik faktlarga tayanib, ilmiy izlanishlarni olib borishlari lozim. Bu, ayniqsa, ijtimoiy faktlarni tahlil qilishda (Dyurkgeymning metodologiyasiga asoslanib) ahamiyatga ega. Har bir tadqiqotda empirik ma'lumotlarga tayanish, ilmiy yondashuvni yanada ishonchli qiladi.

Evolyutsion yondashuvlarning ko'proq qo'llanilishi: Ijtimoiy tizimlarni organik tarzda tahlil qilish (Spenserning evolyutsion metodologiyasi) hozirgi davrda ham dolzarbdir. Tadqiqotchilar ijtimoiy tizimlarni o'zaro bog'liqlikda tahlil qilishlari va ularning evolyutsion rivojlanishini e'tiborga olishlari zarur. Bu yondashuv, ijtimoiy strukturalarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Metodologiyalarni integratsiya qilish: Kont, Dyurkgeym va Spenserning metodologiyalarini birlashtirishga harakat qilish zarur. Masalan, Kontning pozitivizmiga asoslangan empirik tadqiqotlar,

Dyurkgeymning ijtimoiy faktlarga e'tiborini va Spenserning evolyutsion tahlilini birlashtirish ijtimoiy hodisalarni yanada mukammalroq tushunishga imkon beradi. Empirik tadqiqotlarni ko'paytirish: Ijtimoiy faktlar va tizimlarni chuqurroq o'rganish uchun yanada ko'proq empirik tadqiqotlar o'tkazish zarur. Bu, ayniqsa, Dyurkgeymning metodologiyasiga mos ravishda, ijtimoiy hodisalarni real sharoitlarda kuzatish va tahlil qilishni o'z ichiga oladi.

Sotsial tizimlar bo'yicha evolyutsion yondashuvlarni takomillashtirish: Spenserning evolyutsion tahlilini zamonaviy sharoitlarda kengroq qo'llash uchun yangi nazariy va amaliy yondashuvlarni ishlab chiqish zarur. Ijtimoiy tizimlar va strukturalarning o'zaro bog'liqligini tushunishda yangi metodologiyalarni joriy qilish, ijtimoiy jarayonlarni yanada aniqroq tavsiflashga yordam beradi.

Xulosa: Metod va metodologiya tushunchalarini to'g'ri tushunish va amaliyotda samarali qo'llash har qanday ilmiy tadqiqotning muvaffaqiyatli bo'lishiga asos bo'ladi. Metodlar tadqiqot jarayonini bosqichma-

bosqich olib borishni ta'minlasa, metodologiya esa ushbu jarayonni umumiy tarzda nazariy asoslaydi. Shunday qilib, ilmiy izlanishlarning muvaffaqiyati metod va metodologiyaning birgalikda qo'llanilishiga bog'liq. Metod va metodologiya ilm-fan va amaliyotda bir-birini to'ldiruvchi tushunchalardir. Ular ilmiy tadqiqotlarda muhim o'rin tutib, maqsadga erishish va natijalarni tahlil qilish imkonini beradi. Metod va metodologiya tushunchalari ilmiy bilishning fundamental kategoriyalari bo'lib, tadqiqotchilarga bilimni sistemali va asosli ravishda o'rganishga imkon beradi. Klassik sotsiologlarning metodologik qarashlar ilmiy bilishning metodologik asoslarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Ijtimoiy ilmiy metodologiyalarning asosiy tamoyillarini chuqurroq o'rganish, turli metodlarni integratsiya qilish va yangi empirik tadqiqotlarni o'tkazish, ijtimoiy ilm-fanning rivojlanishiga sezilarli hissa qo'shadi. Shuningdek, evolyutsion yondashuvlar va interdisipliner yondashuvlar orqali yanada kengroq tushuncha va natijalarga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Axmedov A. A. "Ilmiy tadqiqot metodlari", – Toshkent: 2019.
2. Mukhitdinov A. I. "Falsafa va metodologiya asoslari", O'zbekiston Milliy Universiteti nashri, 2020.
3. Creswell J. W. "Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches", Sage Publications, 2018.
4. Saunders M., Lewis P., Thornhill A. "Research Methods for Business Students", Pearson, 2019.
5. P.A. Sorokin. Ilmiy bilishning asosiy tamoyillari. – Moskva: Nauka, 1962.
6. J. Brentano. Bilim va tadqiqot metodlari. – Boston: Cambridge Press, 1973.
7. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. Metod va metodologiya bo'limlari. – Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi NMIU, 2005.
8. Kont, O. (2007). Pozitivizm va ilmiy bilish metodologiyasi. – Parij: Fayard nashriyoti.
9. Dyurkgeym, E. (2015). Ijtimoiy faktlar va ijtimoiy metodologiya. – Moskva: Akademiya nashriyoti.
10. Spenser, G. (2010). Ijtimoiy evolyutsiya va strukturalar. – London: Routledge nashriyoti.

Аннотация. В данной статье анализируются основные методы сбора данных в социологических исследованиях. Подробно рассматриваются характеристики, преимущества и недостатки таких методов, как анкетирование, интервью, наблюдение, эксперимент и анализ документов. Изучается применимость каждого метода в зависимости от целей исследования и условий его использования. Особое внимание уделяется важности комплексного подхода, сочетающего различные методы. Статья представляет собой полезное руководство для исследователей и студентов в области социальных наук.

Ключевые слова: социологические данные, анкетирование, интервью, наблюдение, эксперимент, контент-анализ, методы исследования, преимущества и недостатки, социальное исследование.

Abstract. This article analyzes the main methods of data collection in sociological research. The characteristics, advantages, and disadvantages of methods such as surveys, interviews, observation, experiments, and document analysis are discussed in detail. The suitability of each method for different research objectives and its conditions of use are examined. The importance of a complex approach, combining various methods, is also highlighted. The article serves as a useful guide for researchers and students in the field of social sciences.

Key words. Sociological data, survey, interview, observation, experiment, content analysis, research methods, advantages and disadvantages, social research.

IJTIMOY INNOVATSIYALAR ASOSIDA TA'LIM STANDARTLARINI YANGILASHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI

Alimardon ELMURODOV,

*Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik
markazining bosh mutaxassisi, fizika-matematika
fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim tizimini zamonaviylashtirishda ijtimoiy innovatsiyalar, xususan, davlat ta'lim standartlarini ishlab chiqishda kreativ fikrlash va ilg'or tajribalarning ahamiyati yoritilgan. Xalqaro tajriba tahlil qilingan holda, O'zbekiston ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy innovatsiyalar, davlat ta'lim standarti, kreativ fikrlash, ta'lim tizimi, xalqaro tajriba.

Kirish. Zamonaviy global ta'lim tizimi tez sur'atlar bilan rivojlanib, har bir davlatdan o'z ta'lim siyosatini qayta ko'rib chiqishni va uni xalqaro standartlarga mos ravishda takomillashtirishni talab qilmoqda. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar, ijtimoiy innovatsiyalar va axborot oqimi shiddatli rivojlanayotgan bir davrda ta'lim sifati, unga bo'lgan yondashuv va me'yoriy asoslar tubdan yangilanmoqda[1].

Davlat ta'lim standartlari (DTS) har qanday ta'lim tizimining asosi bo'lib, o'quv dasturlarining mazmuni, o'qitish natijalari va baholash mezonlarini belgilaydi. Shu sababli, DTSni ishlab chiqish va doimiy takomillashtirib borish, bu jarayonga ijtimoiy innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish dolzarb masala sanaladi. Innovatsiyalar orqali yoshlarning ta'limga bo'lgan qiziqishini oshirish, ularning zamonaviy kasb-hunarlarga mos ko'nikmalarini shakllantirish mumkin[2-8].

Mazkur maqola ijtimoiy innovatsiyalar asosida ta'lim standartlarini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish jarayonlarini tahlil qilish, xalqaro tajribalarni o'rganish va milliy tizimga mos innovatsion takliflarni ishlab chiqishga qaratilgan.

Tadqiqotning maqsad va vazifalari. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi — xalqaro tajribalar va ijtimoiy innovatsion yondashuvlar asosida davlat ta'lim standartlarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Bugungi ta'lim tizimining zamonaviy talablariga mos holda pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish, o'quvchilarning raqobatbardosh bilim va ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi standartlarni yaratish zarurati dolzarb bo'lib qolmoqda.

Mazkur maqsadga erishish uchun ijtimoiy innovatsiyalarning ta'lim sohasidagi ahamiyatini tahlil qilish, xalqaro tajribada davlat ta'lim standartlarini ishlab chiqish va joriy etishdagi innovatsion yondashuvlarni o'rganish, O'zbekiston ta'lim tizimida amaldagi standartlarning afzalliklari va kamchiliklarini aniqlash, innovatsion yondashuvlar asosida ta'lim standartlarini takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish, pedagoglar va ta'lim muassasalarining mazkur jarayondagi ishtirokini kuchaytirish yo'llarini aniqlash vazifalar belgilab olindi.

Tadqiqot uslubi. Mazkur tadqiqotda sifatli (qualitative) tahlil usullari asosida kompleks yondashuv qo'llanildi. Asosiy metod sifatida hujjatlarni tahlil qilish (document analysis), solishtirma tahlil (comparative analysis) va kontent-tahlil (content analysis) usullaridan foydalanildi.

Tadqiqot davomida UNESCO, OECD kabi xalqaro tashkilotlarning tavsiyalari va strategik hujjatlari, Rossiya, Singapur, Germaniya, Xitoy va Buyuk Britaniya kabi davlatlarning pedagogik kasbiy standartlari bo'yicha tajribalari[9-15], O'zbekiston Respublikasining amaldagi davlat ta'lim standartlari

va ularni ishlab chiqish tartibiga oid normativ hujjatlar o'rganildi[1].

Shuningdek, ta'lim sohasida faoliyat yuritayotgan mutaxassislar, pedagoglar va magistratura talabalari o'rtasida suhbatlar o'tkazilib, ularning fikrlari asosida muammo va takliflar aniqlashtirildi.

Tadqiqot metodologiyasi innovatsion yondashuvlarning amaliy ahamiyatini ochib berish, ularning ta'lim standartlariga integratsiyalashuv darajasini aniqlashga xizmat qiladi.

Asosiy natijalar. Tadqiqot jarayonida ijtimoiy innovatsiyalarning ta'lim standartlarini takomillashtirishdagi o'rni va ahamiyati bo'yicha quyidagi muhim natijalarga erishildi: Singapur, Germaniya va Buyuk Britaniya kabi ilg'or davlatlarda ta'lim standartlari muntazam ravishda yangilanib, zamonaviy ijtimoiy ehtiyojlar va texnologik taraqqiyot asosida takomillashtirib borilmoqda. Ularning tajribasida innovatsion kompetensiyalar, tanqidiy fikrlash, raqamli savodxonlik va ijtimoiy-emotsional ko'nikmalar asosiy yo'nalish sifatida e'tiborga olingan.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida davlat ta'lim standartlari mavjud bo'lsa-da, ularning mazmunida amaliyotga yo'naltirilgan kompetensiyalar va zamonaviy texnologiyalarni qamrab oluvchi elementlar yetarli emas. Ta'lim jarayonida innovatsion metodlardan foydalanish ko'proq individual tashabbus darajasida qolmoqda.

Innovatsion yondashuvlar bo'yicha takliflar:

– ta'lim standartlarni ishlab chiqishda mehnat bozori ehtiyojlari, yoshlarning manfaatlarini va jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlar hisobga olinishi zarur;

– pedagogik standartlarga “ijodiy yondashuv”, “innovatsion tashabbus”, “axborot madaniyati” kabi yangi kompetensiyalarni kiritish tavsiya etiladi;

– ta'lim tashkilotlari va amaliyotchi pedagoglarni ta'lim standartlarni ishlab chiqish hamda sinovdan o'tkazish bosqichlariga faol jalb etish lozim.

Xalqaro tajribalarda ta'lim standartlari nafaqat nazariy asosga, balki amaliy, baholanuvchi va natijaviy mezonlarga tayanadi. Bu esa o'quvchilarni real hayotga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. O'zbekistonda esa bunday ko'rsatkichlar ba'zan umumiy va aniq mezonlarsiz taqdim etiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy innovatsiyalarni davlat ta'lim standartlariga integratsiyalash — ta'lim sifatini oshirish, raqobat-bardosh kadrlarni tayyorlash va yoshlarning ijtimoiy faolligini kuchaytirishda muhim vositadir. Xalqaro tajribalarda bu jarayon tizimli va barqaror yondashuvlar asosida tashkil etilgan bo'lsa, milliy tizimda hali bu borada institutsional va metodik asoslar to'liq shakllanmagan.

O'zbekistonda davlat ta'lim standartlarini ishlab chiqish jarayoni asosan normativ hujjatlar bilan

chegaralangan bo'lib, innovatsion kompetensiyalar va ijtimoiy-emotsional rivojlanish mezonlari yetarli darajada aks ettirilmagan. Mazkur holat esa zamonaviy yoshlarning kasbiy va shaxsiy rivojlanish ehtiyojlariga to'liq javob bermaydi.

Muhokama davomida aniqlanganki, davlat ta'lim standartlarini yaratishda quyidagi muammolar mavjud:

– soha mutaxassislarining, pedagoglar va o'quvchilarning fikri yetarli darajada hisobga olinmasligi;

– innovatsion texnologiyalar va kreativ tafakkurni o'rgatuvchi kompetensiyalarning standartlarda cheklangan tarzda aks ettirilishi;

– standartlarni ishlab chiqishda amaliy sinov va tahlilga kam e'tibor qaralishi.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun DTS ishlab chiqish jarayonida ijtimoiy innovatsion yondashuvlarni chuqur integratsiyalash zarur. Bu esa, o'z navbatida, ta'limni hayot bilan bog'laydi, o'quvchi va talabalarning real muammolarni hal qilishga qaratilgan bilim va ko'nikmalarini shakllantiradi.

Ijtimoiy innovatsiyalar orqali ta'lim standartlarini takomillashtirish, yoshlarning ehtiyojlari va zamon talablari asosida ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Taklif etilgan mexanizmlar uzoq muddatli ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Xulosa. Olibborilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, davlat ta'lim standartlarini takomillashtirishda ijtimoiy innovatsion yondashuvlardan foydalanish dolzarb va zaruriy masaladir. Xalqaro tajriba tahlili shuni ko'rsatadiki, ilg'or ta'lim tizimlarida innovatsion kompetensiyalar, tanqidiy fikrlash va ijtimoiy-emotsional rivojlanishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Milliy tizimda esa ushbu yo'nalishlar bo'yicha rivojlanish bosqichma-bosqich olib borilmoqda, biroq bu jarayonni tezlashtirish, tizimli va ilmiy asosda amalga oshirish talab etiladi. Shu nuqtai nazardan, quyidagi xulosalar ishlab chiqildi:

– davlat ta'lim standartlarini ishlab chiqishda ijtimoiy innovatsiyalar, zamonaviy texnologiyalar va mehnat bozori ehtiyojlari hisobga olinishi lozim;

– innovatsion kompetensiyalar – kreativ fikrlash, raqamli savodxonlik, axborot madaniyati, ijtimoiy moslashuv — davlat ta'lim standart mazmuniga integratsiya qilinishi kerak;

– ta'lim standartlarni yaratish jarayoniga pedagoglar, amaliyotchilar va yoshlar keng jalb qilinishi, ularning fikri va takliflari asosida hujjatlar ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq;

– davlat ta'lim standartni yaratishda xalqaro tashkilotlar, xususan, UNESCO tavsiyalari asosida metodik yondashuvlar tatbiq etilishi muhim;

– ta'lim standartlari hayot bilan bog'liq, amaliy va o'lchab bo'ladigan natijalarga yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

Mazkur takliflar O'zbekiston ta'lim tizimining

raqobatbardoshligini oshirish, yosh avlodning barqaror taraqqiyotga xizmat qiluvchi kuchli inson innovatsion salohiyatini ro'yobga chiqarish va kapitalini shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 27-martdagi "Davlat ta'lim standartlari va davlat ta'lim talablarini ishlab chiqish hamda joriy etish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 157-son qarori.
2. Anderson, T., & Dron, J. (2011). Three Generations of Distance Education Pedagogy. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 12 (3), 80–97.
3. Darling-Hammond, L. (2017). *Empowered Educators: How High-Performing Systems Shape Teaching Quality Around the World*. Jossey-Bass.
4. European Commission. (2018). *Key Competences for Lifelong Learning*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
5. Fullan, M. (2013). *Stratosphere: Integrating Technology, Pedagogy, and Change Knowledge*. Pearson.
6. Kozyrev A.V. *Innovatsion ta'lim texnologiyalari*. – Moskva: 2022.
7. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017–1054.
8. OECD. (2018). *The Future of Education and Skills: Education 2030*. OECD Publishing.
9. Sahlberg, P. (2015). *Finnish Lessons 2.0: What Can the World Learn from Educational Change in Finland?* Teachers College Press.
10. Singapur Ta'lim Vazirligi (MOE). (2019). *21st Century Competencies Framework*. www.moe.gov.sg.
11. Singapur Ta'lim Vazirligi (MOE). (2022). *Education Reform and Innovation*.
12. UNESCO. (2021). *Reimagining our futures together: A new social contract for education*. Paris: UNESCO Publishing.
13. UNESCO. (2023). *Global Framework for Teacher Standards*.
14. Xitoy Xalq Respublikasi Ta'lim Kengashi. (2020). *Teacher Competency Framework*.
15. Qo'simov B.H. (2022). *Innovatsion ta'lim va ta'lim standartlari*. – Toshkent: "Ilm-ziyo" nashriyoti.

Аннотация. В данной статье раскрывается значение социальных инноваций в модернизации системы образования, в частности, роль креативного мышления и передового опыта в разработке государственных образовательных стандартов. На основе анализа международного опыта разработаны научно-практические рекомендации по внедрению инновационных подходов в систему образования Узбекистана.

Ключевые слова: социальные инновации, государственный образовательный стандарт, креативное мышление, система образования, международный опыт.

Abstract. This article highlights the importance of social innovations in the modernization of the education system, particularly the role of creative thinking and best practices in the development of state educational standards. Based on the analysis of international experience, scientific and practical recommendations have been developed for applying innovative approaches within Uzbekistan's education system.

Key words. social innovations, state educational standard, creative thinking, education system, international experience.